Дагъустандин дишегьли

3/2021

ISSN 0132-9642

АЛАЙ АЯМДИН ДИШЕГЬЛИ

МЕКТЕБ - ИМ ЧУН Я!

ЧАЗ КХЬИЗВА

ХАР КЪВАЙ МУЬГЬУЬББАТ

ЛИТЕРАТУРАДИН ЧИН

ГЬАЛБАЦОВАН СОНЕТАР

ЗИ ДАГЪУСТАН

ГУЬЛЛИДА АВАЙ КІАРАСДИН МУЬГЪ

ХУДОЖЕС
ПЕДАГОГИ
СЛОВ

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Вуна вуч кIелзаватIа лагь, за вун вуж ятIа лугьуда!

Зирзибилдин хъурт алай чкадал гадарнавай иердиз харада тунвай ктабар ала. (Харадин иервили рикIе са гьихьтин ятIани умуддин эквни куькIуьрзава!). Студент чIавара чун абурухъ Буйнакскийдин тIварунихъ галай куьчеда авай ктабрин туьквендин ракIарив йифе амаз нубатда акъваздай. Им инсандин еридин дережа ам ктабар кIелунал рикI алайди яни-тушни гьадалай аслуди яз гьисабдай ва чи уьлкве дуьньяда кIелчияр гзаф авай уьлквейрин арада сад лагьайди яз гьисабзавай девир тир…

Бес къенин юкъуз вуч хьанва?

Интернетди, гьар жуьре гаджетри, соцсетри ерилу литературадин чка кьазва, - лугьузва вирида. Амма и кардин вилик пад кьун садан фикирдизни къвезвач. Мадни, эхиримжи йисара кIелчийрин кьадар тIимил жезвай карни авач, амма кIелунин жуьре дегиш хьанва. Социологри къейд ийизвайвал, аялри са ктабар «мектеб патал», маса ктабар – «жув патал» кIелзавай гьалар арадал атанва.

Зи фикирдай, «мектеб патал» лазим тир ктабар аялри дуьз къайдада кIелзавач, иллаки классикадин эсерар. Педагогривай и месэладай регьятдиз экъечIиз хьун патал классикадин эсеррин асул мана ганвай куьруь вариантрин ктабар чап авунни адетдиз элкъвезва. Муаллимар чара авачиз и кардал рази хьана ацукьзава: къуй гьакI хьайитIани аялриз классикадикай хабар хьурай.

Са патахъай, Интернетдай герек гьи ктаб хьайитIани жагъуриз жезва, амма заз аялри Интернетдай мектебдин программадай тир ктаб кIелиз акунач. Электрон ктабханайри аялар дерин чирвилеривай, яргъалди ацукьна ктаб кьиляй-кьилиз кIелунивай къакъудзава. Абур гьа инани девирдин деб тир «фэнтези», «ужастикар» кIелунал машгъул жезва.

«Мектеб патал» ваъ, «жув патал» кIелун лазим къвезвай ктабар гьибур я лагьайтIа, жуван карчивал гьикI арадиз гъидатIа, ам вилик гьикI тухудатIа гьам чирзавайбур я.

«Зи хва Лабковский кIелунал машгъул я», - дамах гваз лагьана зи таниш са дишегьлиди.

За чукьни авунач… Хиве кьан, заз Лабковский вуж ятIани чизвачир. Вири чидай Алисади зун гъавурда туна: вич лугьумир, Лабковский Россияда машгьур психолог, писатель, юрист, теле- ва радиопередачаяр тухузвай кас я. Къе дебда авай «Заз кIанда ва завай жеда» машгьур ктаб кхьенвайдини.

Ихьтин виле акьадай тIвар алай ктабда ада, вичин гьисабдай, инсандиз бахт туькIуьрун патал лазим тир 6 меслят гузва. За абур квез лугьун:

1. Анжах жуваз кIани кардал машгъул хьухь.
2. Жуваз дакIан кар ийимир.
3. Ваз вуч хуш туштIа, гьасятда лагь.
4. Жузан тийидайла, жавабни гумир.
5. Жаваб анжах суалдиз це.
6. Гьуьжет алай чкадал анжах жув вилик кутур.

Шак алач, и меслятрихъ къимет авач лугьуз жедач, амма, зи фикирдай, абура инсандин инсанвал къалурдай ерияр – жавабдарвал, а патал алайдаз гьуьрмет авун – эсиллагь рикIелай алуднава.

Наида КЕРИМОВА

НУМРАДАЙ КIЕЛА:

Наида ОСМАНОВА: «ЧНА НЕИНКИ ХЪСАН ПЕШЕКАРАР ЖЕЗ, ГЬАКI ЯШАМИШ ЖЕЗНИ ЧИРЗАВА» 6

– Гьар гьи пешеда хьайитIани жавабдарвал, намуслувал эвел чкадал ала. Чи мурад – акьалтзавай несил хайи ватандин къадир авайбур, чпин уьмуьр вафалудаказ тухудайбур яз тербияламишун я. Чна неинки хъсан пешекарар жез, гьакI яшамиш жезни чирзава. Студентрал халкьдин сеняткарвилерикай чирвал агакьарун – им чи кьилин макьсад я. Эгер чавай чи халкьдин адетар кьвезмай несилдал агакьариз хьайитIа, гьа чIавуз и пешеярни амукьда.

ДУХТУР БАРИЯТ 10

Гьа ина, чуьлдин палаткайра хирер хьанвай аскеррин вилериз килигайла, Барият гъавурда акьуна - инсандин лап пунал кьведалди атIанвай руьгь сагъар хъийиз, ахьтинбурун рикIера уьмуьрдихъ, гележегдихъ умудлувал тваз, бейнида чIулав гел тунвай рикIел хкунриз дурум гуз чир хьана кIанда, гьа и чIавуз инсандин бедендин ва руьгьдин къуватар арадал хкиз жеда.

ЭБЕДИ ЯЗ РИКIЕРА.....26

Дидеди ихтилат авурвал, партизанрин патавай тамай хкведайла, ам къапакъап немсерин патрулдал расалмиш хьанай. Адан бахтунай, и рекьяй векьер авай фургъун физ хьана, фургъунчиди руш а векьерик чуьнуьхнай… Къаравулда авай немс кагьулди хьана: сакьве сеферда векье автоматдин луле эцяйна, фидай ихтияр гана…

АМ АКВАДАЙ ВИЛЕР АВАЧ 29

Бязи вахтара йифериз руш диде акуна ахварикай кватдай. Ам патав къвезвай ва рушаз къариба, налугьуди, туьнбуьгьдай саягъда килигдай. Хадижатаз им буба Алипатал эвленмиш хьанвайвиляй хьиз тир… Ада вичин такIанвилик и ахварар рикIел хкуналди мадни цIай кухтазвай…

-Заз ам аквадай вилер авач, аквадай вилер! Ада завай буба чуьнуьхна, - лугьузвай руша вичин дустариз, абур Хадижатан кIвализ атайла ва ана авай гьал, амма гзафни-гзаф Алипатан мугьманпересвал ва тIеамлу хуьрекар акурла, тарифардай чIавуз.

Чи журналдин жилдинал алайди капитал-шоудин финалистка я. «Йисан муаллим» зонадин конкурсдин гъалибчи, «Табасаран райондин гимназия» МКОУ-дин муаллим Мафият Гьажибалаевади шоуди вичиз авур таъсирдикай суьгьбетна.

ИМ ХАЛИСАН «ПОЛЕ ЧУДЕС» - маса алем тир!

- Куьн «Поле чудесдиз» гьикI акъатна? Къугъуна иштиракиз Куьне гьасятда разивал ганайни, я тахьайтIа шаклувал авайни?

- Чакай гзафбуру «Поле чудесдиз» аватуникай фикирзава, зунни гьахьтинбурун жергедай я. Филолог яз, зун интеллектуальный къугъунрал, кроссвордар ацIурунал машгъул жезва. Табасаранрин театрдин директор Алимурад Алимурадова заз зенгна ва Москвада, машгьур ва виридан рикI алай «Поле чудесда» иштиракдай мумкинвал авайдакай лагьайла, зун тажуб хьанай, сифтедай им зарафат яз кьабулнай. Ахпани заз чи администрациядин кьили зенг авуна, и чIавуз зун им зарафат туширдан гъавурда акьуна. Авайвал лагьайтIа, ахпа зун шаклувик акатна, гьикI хьи Федеральный Сад лагьай каналда къугъун, им неинки «барабан» элкъуьрун, гьарфар ва гафар лугьун, гьакI вилик мадни чIехи везифа: санлай чи вири Дагъустан ва хайи Табасаран къалурун квай эхир.

- Куь хизанди ихьтин хабар - Куьн «Поле чудесдай» вири уьлкведиз акун гьикI кьабулна?

- Зи гъуьлуь Руслан Низамутдиновича, МЦРБ-дин медицинадин тади куьмекдин отделенидин заведующийди, зи тереф хвена ва вири чирхчирриз лагьана: «Эгер и кар район патал важиблу ятIа, къуй - фирай!» Зун Москвадиз «Поле чудесдиз» физвайдакай хабар хьайила, чи пуд аял: Лейла, Залина ва Мегьамед лап бахтлу тир, амма эхирдалди и кардихъ инанмиш тушир…

-Квез аниз фидай куьмек ни гана?

-Табасаранрин театрдин директор Алимурад Алимурадова тешкиллувилин вири крар вичел къачуна: музыкадин нумра, тамамардай кас, парталар, пишкешар. Ада галай-галайвал зун гьикI ва вуч авун лазим ятIа, Леонид Якубовичаз вуч лугьудатIа гъавурда тунвай. Адахъ галаз Алимурад Дагъустандин Огнида, зун Москвадиз фидалди вилик са тIимил вахт амаз, шад гьалара гуьруьшмиш хьанай. Чи муниципалитетдин кьил Мегьамед Сиражудинович Къурбанова пулдин куьмекар гана: билетар, ана яшамиш хьун патал харжияр, «Поле чудесдин» музейдиз пишкешар адан патай хьана. Амма «Капитал-шоудин» студияда чи пад кьадай десте авачир. Захъ анжах манидар, райондин культурадин управленидин музотделдин заведующий, хордин коллективдин солистка Оксана Ибрагьимова галай. Пандемиядихъ галаз алакъалу тир сергьятламишунар себеб яз, студияда тамашачияр авачир.

- Чун «Поле чудесдиз» тамашзава ва чаз аквазвайди экрандилай къалурзавайвал я. Телевизордай къалурзавай ва гьакъикъатда кьиле физвай шоу чеб-чпивай тафаватлу яни?

- Лентиниз къачузвай вахтунда вири регьят ва гуж алачиз кьиле физвач. Съемкаяр яргъалди давам хьана, йикъан саки са паюна, эфирда лагьайтIа, анжах са сят вахт кьазва. Ана лап кIевивал гвай ва истемишунардай редакторри кIвалахзавай. Съемкаяр башламиш жез 5 декьикьа амаз чун Леонид Якубовичахъ галаз таниш хьана. Адан гафарай зун гъавурда акьурвал, ам дагъустанвийрив еке гьуьрметдивди эгечIзава. Ада чаз мадни лагьайвал, шоудиз иштиракчияр Россиядин жуьреба-жуьре пипIерай, гьатта къецепатан уьлквейрайни пишкешар патал къвезвач. Абурун макьсад чпин гъвечIи ватанрихъ галаз чIехи уьлкведин агьалияр куьрелди, гъавурда акьадай гафаралди, шиирралди, кьуьлералдини манийралди ва гьатта милли

хуьрекралдини, пишкешралдини рикIел аламукьдай сувенирралди, чпин хайи ерияр машгъур ва девлетлу тир вири затIаралди танишарун я.

- Куьне Якубовичаз вуч пишкешна ва Квез гьихьтин пишкешар гана?

- Чна гзаф туьнтди ва гьевеслуди тир музыкадин нумра тухванвай. «Поле чудесдин» музейдиз лагьайтIа, вичел «Поле чудесдин 30 йис ва Леонид Якубовичан -75 йис» гафар кьхьенвай халича, Табасаран райондин 90 йисан юбилейдиз талукь рикIел аламукьдай набор, Табасарандикай ктаб, «билих» гамуникай сумка, гамар храдай станокдин сувенирдин жуьредин макет, гапур, жуван патай яз за хранвай мягьсерар ва милли ширинлух –«натIуфа» гана. «Поле чудесдай» заз цуькверин кIунчI, кружка, мультиварка ва хъсан гуьгьуьл гьатна.

- Финалдал кьван физ Квез куь куьмекна?

- Леонид Якубович килигзавай тегьерди ва адан къенивилив, ватанпересвилив ацIанвай рафтарвили. Чун милли парталар алаз сегьнедал экъечIайла, ам акьван чими вилералди килигнай хьи! Оксана Ибрагьимовади мани лугьудайла, гьатта чеб къилихдиз векъибур тир редакторри ва операторрини далдадихъ кьуьлерзавай. Телевизордай и чкаяр къалурнач, амма чун амай иштиракчийриз ва съемкаяр кьиле тухузвай бригададиз лап бегенмиш хьанвайди аквазвай. Чун виликамаз гъавурда тунвай, эгер за жувакай суьгьбетзавай, саламар ва я музыкадин салам гузвай саягъ редакторриз бегенмиш тахьайтIа, монтаж ийидайла абур хкудда. Зун кIвале передачадиз килигайла, за регьятдиз нефес акъадарна: зи ихтилатар абуру вири авайвал тунвай.

- Виридалайни хъсандиз куь рикIел вуч аламукьна?

- Дугъриданни, зун патал им вири манайра халисан «Поле чудес» - маса алем тир. РикIел съемкайрин вахт - адетдинди тушир къалабулух: вирида са гьиниз ятIани чукурзава ва гьа са вахтунда вири чпин кардал машгъул я. Абуру кIвалахзавай тегьерди тажубарна. Мадни рикIел гзаф кьадар лампаяр, эквер, телекамераяр, микрофонар алама. Къугъуна иштиракзавай гьич са дишегьлидивни чпив-чпиз макияж ийиз тунач - и жигьетдай кьилди туькIуьрнавай кIвале гримерри чаз «рангар» яна. Мадни сифте сеферда яз Останкино, «Пусть говорят», «Время покажет», «Детектор лжи» проектар лентиниз къачузвай студияр са виляй хьайитIани акун гзаф итижлу тир. Чаз виридаз, къугъунин иштиракчийриз, «Поле чудесдин» Музейдиз теклифна. Ана акьван гуьрчег тир хьи! Къугъуна иштиракуни заз гафаралди лагьана акьалтI тийир шадвал гана. Зун еке гьевес кваз къугъвана, «барабан» элкъуьрна, дуьз гьарфар лагьайла лап рикIивай шадвална, гьатта финалдани къугъунин нубат масадал фейи чIавузни за са

акьван екез дарихвалнач. Инал бахтуни заз гъанач, гаф заз чизвайди тир. Вучда кьван, им къугъун я!

- Кроссвордар ацIурунилай ва кIвалахдилай гъейри, Куьн мад квел машгъул я?

- За жуван азад вири вахт хизандихъ галаз акъудзава - жуьреба-жуьре тIеамлу хуьрекар, иллаки табасаранрин милли хуьрекар гьазурзава. Заз суварар тешкилиз, хизандихъ галаз вахт шаддиз ва итижлудаказ кьиле тухуз хуш я. Заз жуван кIвалахдин ва аялрин дуствилин коллектив гзаф кIанда. Абуру заз виликди физ, мадни чIехи крар чириз, абур бажармишиз куьмекзава. Мадни заз цуьквер битмишарунни хуш кар я ва аял чIавалай, гьеле 6 йисалай ийизвай кеспи тир гам хразни еке ашкъидивди ацукьзава. Захъ жуван гъилералди хранвай гамар гзаф ава. Чна квекай рахун башламишайтIани, ам гамар хрунал хквен хъийида! - хъуьрезва Мафият Гьажиалиева.

- Юбилейдиз бахш авур гамни Куьне храйди яни?

- Ваъ, ам Алимурад Алимурадова Дагъустандиз Якубович атайдалай кьулухъ, телепередача патал махсусдаказ гьазурун патал пешекар устадрал тапшурмишнавайди тир.

- Дагъустанвийри «Поле чудесда» садрани кьведра иштиракнач. Шоудин иштиракчияр жез кIанзавай гзаф кьадар инсанриз Куьне вуч лугьуда?

- «Поле чудес» хьтин рикIиз хъсан патахъай екез таъсирдай шоуда иштиракун, гьелбетда, хъсан кар я! Квез и вакъиади гьич садрани рикIелай тефидай шад гьиссерин гел тада, Леонид Якубовичахъ галаз янавай - шикилни.

Виолетта РАТЕНКОВА

МЕКТЕБ - ИМ ЧУН Я!

Муаллимдин пеше - им еке азаб алай кар я, амма халис педагогри и пешедиз чпин вири уьмуьр бахшзава. Гьа ихьтин кьисмет хьана Хадижат Шамиловна Гусниевадихъни, Къумухдин юкьван мектебдин директордихъни. Чи макъаладин игитдихъ педагогвилин рекьяй 33-далай виниз йисарин стаж ава, абурукай 5 йисуз ада Къумухдин юкьван мектебда директор яз кIвалахзава.

Вичикай ва вичин кIвалахдикай суьгьбетдайла, Хадижат Гусниевади тестикьарзавайвал, адаз муаллим жез гьамиша кIандайди тир. Эгер вахтунин чарх кьулухъ элкъуьр хъувуртIа ва адан вилик пеше хкягъунин везифа акъвазайтIа, ада, гьич са кIусни фикир тавуна, мад муаллимвал хкядай ва вичи кIелай мектебдиз кIвалахиз фидай. Гьавиляй ам ДГПИ-дин физикадин факультетдиз гьахьна. Вуз акьалтIарна, Хадижата Махачкъалада аялрин бахчада тербиячи, гуьгъуьнлайни Махачкъаладин 31-нумрадин мектебда физикадин муаллим яз кIвалахна. Амма кьисметди ам яргъалди шегьерда тунач ва дагълариз рахкурна, хайи мектебдиз, аниз ада 2016-йисалай регьбервал гузва.

Хадижат Шамиловнадин ери-бине Къумухдай я, ам гзаф аялар авай хизанда дидедиз хьана. Буба, Шамил Гьуьсейнович Гьуьсейнов, райцентрада столовойдин заведующий, диде, Аминат Абдурагьмановна, яшайишдин рекьяй къуллугъдай комбинатдин парталар цвадай цехдин заведующий тир.

-Захъ кьуд стха ва кьуд вах ава, зун хизанда кIуьд лагьай аял я. Зи чIехи стха Абдурагьман КПСС-дин Лакский райкомдин сад лагьай секретарь тир. Зи уьмуьрдин юлдаш Гьабибулла Гусниев инженер-механик я. Чун кьве велед авай бахтлу дидени буба я. Хва Гьажидин 35 йис я, ам Москвада яшамиш жезва ва меркезда туннелар эцигунин рекьяй инженер-проектировщик яз кIвалахзава. Руш Сапижатан 33 йис я, амни Россиядин меркезда яшамиш жезва, гражданвилин крарин рекьяй юрист яз зегьмет чIугвазва, идалайни гъейри, мергьематлувилел ва общественный крарал машгъул жезва, - суьгьбетзава Хадижат Шамиловнади.

Рахунар кIвалахдикай фена.

- Хуьруьн мектебдин директор, - Хадижат Гусниевади фагьумлувал кваз рахун давамарзава, - майишат кьиле тухузвай кас ва я, къенин юкъуз лугьузвайвал, менеджер я. КIвалахди еке вахт ва сагъламвал къакъудзава, гьавиляй зун тарсар гуникай къерех хьана. Заз са хилезни, гьам регьбервал ва гьамни тарсар гуниз зарар хьана кIанзавачир. Педагогрин коллективдиз регьбервал гун – им лап жавабдар ва регьят тушир везифа я. И карда сабурлувал хуьз, инсанрихъ галаз рахаз чир хьана кIанда. ГьикI хьи чIехибурухъ галаз рахадайла, гьатта аялрилайни артух, кьетIен жуьреда эгечIун герек я.

За земский муаллимрикай - миллионар къачузвайбурукай гьазурнавай суалдикай виликамаз хабар хьайи хьиз, Хадижат Шамиловади лугьузва, абурун мектебда «Земский муаллим» программадай кIвалахзавайбур авач.

-Чи мектебда кадрияр кьит туш. ЧIехи пай муаллимрихъ высший категория ава. Эхь, муаллимвилин пеше регьятди туш. Мектебдин программа лап четинди я, - чирвилер гудай вири идарайрихъ сад хьтин макьсад ва ухшарбур тир везифаяр авайди, анжах агалкьунар жуьреба-жуьрединбур тирди къейд авуналди давамарзава суьгьбет ада.

- Чи мектебда 22 классда 330 аялди кIелзава. Алатай йисуз чахъ 3 медалист хьана. Алай йисуз лагьайтIа, къизилдин медалар къачунин кандидатар чахъ 6 ава. Чна абуралди дамахзава, - гьахълуз тарифзава директорди.

Адан фикирдалди, поселокдин мектебда кIвалахун итижлу я: ина тарсар гунин рекьяй чпин махсусвал ва методика, гьар са аялдив кьетIенвилелди эгечIунин къайда ава, идани аялрихъ агалкьунар хьуниз куьмекзава.

- Вири мектебра хьиз, инани жуьреба-жуьре ялри кIелзава. Чпихъ кьетIен бажарагъ авайбурулай, адетдин

аялрихъ галаз регьятдаказ кIвалахиз жеда. ГьикI хьи, сифтегьанбурун къилих четинди, амма абурухъ галаз кIвалахиз итижлу я.

Чахъ уьмуьрдин четин шартIара гьатнавай аяларни авачиз туш. Абур мектебда акьван гзаф авач. Чна абурухъ галаз кIвалах кьиле тухузва, лазимвал авай вахтара психологдиз ва социологдиз эверзава, гьакI материальный жигьетдайни куьмекар гузва. Мисал яз, цIийи кIелунин йисуз абуруз лазим шейер маса къачуна мектебдиз гьазурзава.

- Чахъ гьихьтин четин месэлаяр ава? Къумух - райондин центр, гьавиляй четин месэлаярни шегьердин мектебра хьтинбур я. Чина кIелунар, адет тирвал, урус чIалалди я, амма дидед чIалазни артух фикир гузва. ИкI, лак чIал чирун патал чна гьафтеда 5 тарс чара авунва.

Мектебдин директорди рикIик секинсузвал кваз мадни а кардикай лугьузва хьи, Дагъустандин алай аямдин аялри, абур шегьерда ва я хуьре яшамиш хьунилай аслу тушиз, чпиз, эгер чпикай милли писателар, шаирар ва дидед чIалан муаллимар жезвачтIа, уьмуьрда дидед чIал чпиз герек текъведайди яз гьисабзава.

- Чун аялар дидед чIал чир хьунин важиблувилин гьавурда тваз алахъзава. Сифте нубатда чна абуруз рахунин, чеб обществода тухунин къайдаяр чирзава, абурук чIехи ва гьвечIи Ватандихъ кIанивилин ва ватанпересвилин гьиссер кутаз чалишмиш жезва.

Завай гзаф муаллимрик, диде-бубайрик ва аялрик къалабулух кутазвай месэла тир арада мензил аваз чирвилер къачунин (дистанционно) къайдадикай рахун тавунани акъвазиз хьанач. Алатай йисал къведалди и месэла важиблуди тушир, амма ковид азар акатунин хаталувал хьунихъ галаз алакъалу яз, чирвилер гудай вири идараяр неинки са Дагъустанда, гьакI вири уьлкведани арада мензил аваз чирвилер къачунин къайдадал элячIнай.

- «Удалёнкада», онлайн-къайдада, муаллимриз вири аялар санлай кIелунал желб ийиз четин тир, гьакI кIелунриз лазим кьадар дикъет гуз тежезвайвиляй диде-бубайрини наразивалзавай. Кьилди заз лагьайтIа, кIвалахдин рекьяй амай юлдашриз хьиз, арада мензил аваз чирвилер гудай къайда бегенмиш туш, - вичин фикир раижзава педагогди.

Дагъустанда, Россиядин яргъал пипIера авай амай чкайра хьиз, техникадин жигьетдай кьитвал ава лугьун адет хьанва. Амма, директордин гафаралди, абурун мектеб и рекьяй районда ва Дагъустанда виридалайни хъсандаказ таъминбурукай сад я. Мектебда «Точка роста» инновационный проектдин, чеб цIийи компьютерралди тадаракламишнавай кьве кабинет фадлай ачухнава ва абуру агалкьунралди кIвалахзава.

Хадижат Шамиловнадин гафаралди, кIелунин цIийи йис Къумухдин юкьван мектебди цIийи, вичин гьар са классда интерактивный доска авай дараматда къаршиламишда. Ана, чеб РД-дин образованидин ва илимдин министерстводин вири истемишунар фикирда кьуналди, тадаракламишнавай информатикадинни, зегьметдин тарсарин пуд кабинетни, алай аямдин чIехи спортзал ва актовый зал жеда.

- Чахъ кIелунин цIийи йисаз талукь яз чIехи планар ава. Чаз парникар туькIуьриз ва мектебда агро-класс ачухиз кIанзава, гьикI лагьайтIа чи мектеб хуьруьн чкада ава. Гьавиляй муаллимрин вилик квай везифайрикай садни аялриз хайи чилин жигьетдай авай итиж, къайгъударвал ва кIанивал артухарун я. Аялри чпин хайи районда амукьунин ва я кIелунар акьалтIарна дагъдиз хтунин къарар кьабулун патал чна чIехи кIвалах тухузва, - къейдзава директорди.

Ада мадни алава хъувурвал, Лак райондин кьил Юсуп Мегьамедова образование вилик тухуниз артух фикир, неинки са Къумухдин мектебдиз, гьакI муниципалитетдин чирвилер гудай вири идарайриз вири патарихъай куьмекар гузва.

- Педагогрин общественностдин, диде-бубайрин, аялрин чпин куьмек галачиз чалай я кIелунра, я тербиядин рекьяй ихьтин агалкьунар къазанмишиз жедачир, - къейдна Хадижат Гусниевади, - гьикI хьи мектеб – им неинки къав ва цлар, ам гьакIни ана кIвалахзавай ва кIелзавай инсанар я. Мектеб - им чун я!

Виолетта РАТЕНКОВА

Наида Османова:

«Чна неинки хъсан пешекарар жез, гьакI яшамиш жезни чирзава»

Чи журналдин редакциядиз Дагъустандин гьар са пипIяй теклифдин чарар къвезва. Ихьтин чар чаз Дербент шегьердин «Халкьдин сеняткарвилин ва туризмдин колледждилайни» атана. Алай йисуз, ДАССР арадал атайдалай кьулухъ 100 йис тамам хьуниз килигна, школайра, колледжра, вузра са хейлин мярекатар кьиле фена. Мярекатар тухунин себебни аялриз Дагъустандин тарих чирун, жегьил несилриз ватан кIан хьунин ва адал дамах авунин гьиссер кутун я. Гьа икI чун колледжда кьиле физвай «Илимдинни тежрибадин конференциядин» мугьманар хьана.

Колледждин фойэда халкьдин милли перемрин, хъенчIин къапарин, гамарин, халичайрин, студентри хранвай мясеррин выставка авай. Конференция башламиш жедалди вахт амай, гьавиляй чна сифте ина кIелзавай студентрихъ ва муаллимрихъ галаз таниш хьун меслятна. Ина «Портной», «Ювелир», «Повар, кондитер» , «Ткач», «Туризм», «Гостиничный сервис» ва маса рекьерай пешекарар гьазурзава. Чаз еке гьевесдивди чепедикай гичин туькIуьрзавай, зунжурар, цамар гьазурзавай, юбка хкIатIиз ва гамунин нехиш арадал гъиз чирзавай студентар акуна. Гьайиф хьи, са бязи студентриз гележегда чпи хкянавай пешедай кIвалихиз кIанзавач.

- Бес гьикI хьурай колледждин гележег са шумуд йисалай? Амукьдани и пешеяр?

И суалдиз директордин заместитель Наида Османовади икI жаваб гана:

– Гьар гьи пешеда хьайитIани жавабдарвал, намуслувал эвел чкадал ала. Чи мурад – акьалтзавай несил хайи ватандин къадир авайбур, чпин уьмуьр вафалудаказ тухудайбур яз тербияламишун я. Чна неинки хъсан пешекарар жез, гьакI яшамиш жезни чирзава. Студентрал халкьдин сеняткарвилерикай чирвал агакьарун – им чи кьилин макьсад я. Эгер чавай чи халкьдин адетар къвезмай несилдал агакьариз хьайитIа, гьа чIавуз и пешеярни амукьда. Мисал яз, гам хрун. Ам храз чир хьайила, адавай и кардикай хийир къачуз, ам храна маса гуз тахьайтIани, вичивай ишлемишиз жеда. Гьа икI чи девиррин гъални атIудач.

Са хейлин йисара колледждин директорвал авур, алай вахтунда методист яз кIвалахзавай Гьуьрият Ибрагьимовна Аликберовади рикIел хкайвал, абурувай пара четинвилерайни экъечIиз хьана. Са вахтунда техникум (сифтедай ам «Гамарин техникум» тир, гуьгъуьнлай «Гамарин школа») агалдай, гамар хрун алава тарс хьиз школайра тухудай фикирарни хьанай. Исятда Гьуьрият Ибрагьимовнади а вахтара вичивай

ва вири коллективдивай и кардиз дурум гуз хьана лугьуз дамахзава. Мадни Гьуьрият Аликберовади чеб сифте яз поездда аваз Россиядин меркездиз выставкадиз фейи вахтар рикIел хкана. 70-йисар тиртIани, са бязи аялриз, гьатта муаллимризни поездда аваз физ кичIе тир. Адан рикIелай ВЛКСМ-дин 70 йис хьуниз талукьарнавай (1987йис) мярекатда иштиракай вахт гьич алатдач. ЧIехи устIар Ханалиев Камалан регьбервилик квазхранвай (гамуна Кьасумхуьрел пIинийрин сувар гьикI тухузватIа нехишда тунвай) гам выставкадиз ракъурунай абуру сад лагьай чка кьунай. Ихьтин жуьредин нехишар тунвай гамар Германиядиз, Польшадиз, Венгриядиз, Болгариядиз выставкайриз ракъурнай ва виринра кIвенкIвен чкаяр кьунай.

Мадни Гьуьрият Ибрагьимовнади са ихьтин агьвалатни рикIелни хкана.

- Адет яз, заргарвилин пеше гадайри хкяда. Са йисуз и рекьяй чирвилер къачун патал руш атана. И кардал неинки чун, гьакIни рушан диде-бубани мягьтел хьанвай. Амма руш вичин гафунал акъвазна. КIелун акьалтIарна, диплом къачуна, йисарни алатна. Са шумуд йисалай зал а руш Дербентдин куьчеда дуьшуьшдай гьалтна. Заз ам чирни хьанвачир. Ихтилитрай чир хьайивал, ам алай вахтунда Ташкентда яшамиш жезва. ТIварван авай заргар хьаначтIани, адалай къизилдин безекар гудай хсуси туьквен ахъагъиз алакьна.

Гьа ихьтин итижлу ихтилакрик квазконференция башламишдай вахтни хьана.

Конференцида неинки гьа и колледждин, гьакIни маса вузрин ва колледжрин муаллимри ва студентри, журналистри, гьа жергедай яз «Дербентдин хабарар» газетдин жавабдар секретарь Тофик Мирзаханова иштиракна. Конференция илимдин рекьяй директордин заместитель, экономикадин илимдин кандидат Наида Османовадин тебрикдин гафунилай башламишна. Гуьгъуьнлай доцент, профессор РАЕ Масума Шахбазова, «Сервис и туризм» отделенидин заведующий Гоар Багдасарян, Эльмина Велиева ва масабур рахана. Студентри хайи чIаларал шиирар кIелна. Мадни ДГУ-дин, АГЭУ-дин (Азербайджанский Государственный Экономический Университет), ДГТУ-дин филиалрин, социально-педагогический институтдин ва Г. Илизарован тIварунихъ галай Дербентдин медицинадин колледждин студентри итижлу презентацияр ва «Портной» отделенида кIелзавай студентри (муаллимдин куьмекни галаз) цIанвай халкьдин милли перемарни къалурна.

Къуй ина кIвалахзавай муаллимрихъ сагъ чан ва кIелзавай аялрихъ бушбахт гележег хьурай!

НАИРА ШИХНАБИЕВА

Хар къвай муьгьуьббат

Зи чIехи диде (дидедин диде) Рагьимат Кьурагьрин хуьруьн МирчIийрин магьледай тир. Ам даргижув Идрисан хва Жамалдиназ кьисмет хьана, чпин хизан кутуна. Рагьимат диде кьакьан буйдин, гуьрчег акунар ва хци зигьин, кьатIунар авай дишегьли тир. Амма адан кьисмет пара четинди хьана. Жегьилзамаз итим рагьметдиз фейи дишегьлидин хивез ругуд аял хуьн аватна. Ада кьегьалвилелди дидевилин буржи кьилиз акъудна.

Зи хайи диде Пакизат хизанда сад лагьай велед тир, адан гуьгъуьнал мад вад аял алай. Абур садни эвленмиш хьанвачир. Зун халуйрин ва халайрин сифте хтул тир. Ругуд йис жедалди зун ЦIахъаррин магьледа чIехи дидедин, халуйрин - Идрисан, Жаруллагьан, Гьажимурадан ва халайрин чими къужахра чIехи хьана.

Зи бубади цIийи кIвал эцигайла, чун яргъа авай Чувудрин магьледиз акъатна. Рагьимат диде чиниз вацра 2-3 сеферда къведай, сад-кьве йифни авуна хъфидай. Чахъ галаз чи чIехи диде (бубадин диде) Живиржатни яшамиш жезвай. Ам пара къени, секин, инсан тир. Живиржат дидедин вилериз хъсан аквазвачир, гьавиляй зи хайи диде адан гъилерни тир, вилерни. Гьихьтин тIямлу хуьрекар гьазурдай зи дидеди!

Дугъри, кисай Живиржат дидедин къилихдиз килигайла, Рагьимат диде маса къилихдинди тир. Ам кIвализ атайла чаз, аялриз, шад жедай. Ада акьван хъсандиз чаз махар, кьисаяр, Кьурагьрин тарихдикай вичиз акур вакъиаяр ахъайдай хьи, гьатта чун экуьналди яб гуз гьазур тир. Ам атай йифера чун - стхаярни вахар - са кIвале, гамунин винелай месерни вегьена, къаткидай. Адаз Кьурагьрин тарих лап хъсандиз, дериндай чидай. Эгер Рагьимат дидеди мектебда чирвилер ганайтIа, адакай хъсан историк - лектор - этнограф жедай. Ибур за ахпа авур веревирдер я.

Кьуьзуь хьайила Рагьимат диде вичин рухвайри чпин патав Махачкъаладиз хкана, гьа и шегьерда адаз эхиратдин кIвални кьисмет хьана.

Заз, аял яз, Кьурагь Афизатакай сифте гьадавай ван хьанай.

Рагьимат дидедин хизанни Афизатан хизан къуншияр тир. Ада чаз Афизатан жегьил вахтарикай, адан акьул-камалдикай, сифте муьгьуьббатдикай ва маса агьвалатрикай ахъайдай. Амма зи фикирдай абур, хкетар хьиз хьана, акъатна фена.

Вахтар алатна. Зун чIехи хьана, ДГУ-да тарихдин факультет акьалтIарна хуьруьз хтайла, кьуьзуь хьанвай Рагьимат дидеди заз Афизатакай ихьтин ихтилат авуна.

Афизатан бубаяр Цналдилай атана, фадлай Кьурагьа бине кутунвайбур тир. Афизат иер, рикIиз чими, чина нур авай гуьзгуь хьтин руш тир. Адаз гьа акунриз килигай фагьум-фикирни, акьулни авай. Ада вичиз акур затIарикай, гъиле-гъил аваз шиирар туькIуьрдай. Афизатал гзаф жегьилар ашукь хьанвай. Пуд жегьилдин адал вил алай: Кьурбан - Тухшаррин магьледа яшамиш жезвай яхулжув гада. Даниял МирчIийрин магьледа кьуншидал алай. Пуд лагьайди - Мегьамед абурар алай, уьтквем, дагъдин адетрал амалзавай жегьил тир. Афизатан сагьибриз ам Мегьамедаз гуз кIан хьанач, амма Афизатан муьгьуьббат Мегьамед тир. Ам гьадаз кьисметни хьана.

КIанидаз кьисмет хьанатIани, Афизатан бахтавар уьмуьр яргъалди фенач. Мегьамед гапурдин хирерикди телеф хьана.

Мегьамеда къапудихъ чан гудайла, Афизата чIарарни ахъайна адан хурудаллай иви хъвана, авур лугьунрин ван хьайила, вири эл-жемят кис хьана, вилерилай накъвар физ, гьарма вичин кIвализ хъфена.

Са йис хьанач ярдихъ
галаз къекъведай,
МичIи суруз фена зи яр техквedай.
Вилериз кьий вуч лагьайтIан(и)
хъуьредай,
Зунни туна фена зи яр дуьньядай.

Жегьил дишегьли, рикI муьгьуьббатдив ацIанваз, мусибат, гуж, гьам-хажалат эхиз тахьана, рикIирикI тIуьна, 20 йиса авай свас яз, рагьметдиз фена. Адан ширрай - «Зи Мегьамедаз», «Зунни туна фена зи яр дуьньядай», «Къурбаназ» ва масабурай - дагъларин рушан уьмуьр гьихьтинди тиртIа аквазва.

Афизат САИДОВА,
Пенсияда авай тарихдин муаллим

Зи сифте муаллим...

Чун уьмуьрдин шегьре ва экуь рекьел акъудзавай муаллимдин зегьмет гьикьван четинди ятIа виридаз чизва. Диде-бубадиз хьиз гьар са аялдихъ галаз муаллимдини галатун течиз чIехи кIвалах тухузва. Гьелбетда, чакай савадлу, кIвалахдин гъавурда авай, яшайишдин уькIуь-цуру чидай ватандашар хьун паталди гьар са муаллимди гьакъисагъвилелди чIехи зегьмет чIугвазва.

Гьа жергеда лайихлу чка кьазвай Мегьарамдхуьруьн райондин Хуьрелрин юкьван мектебдин лезги ва урус чIаларинни эдебиятдин тежрибалу муаллим Рамазанова Диляра Бубаевнадикай заз суьгьбет ийиз кIанзава.

Уьмуьрдин рехъ намуслувилелди тухузвай ва везифайриз вафаллувал хуьзвай Диляра муаллим 1950-йисан 10-ноябрдиз Хужакъазмайрин хуьре дидедиз хьана. Огни шегьерда «Горянка» тIвар алай школа-интернатда хъсан къиметралди кIелунар куьтягьайла, ам Дагъустандин гьукуматдин педагогвилин институтдин филологиядин факультетдиз гьахьна. Гьеле аял чIавалай чирвилерал рикI алаз чIехи хьайи Диляра Бубаевнади 1974-йисуз яру диплом къачуналди факультет акьалтIарна.

Кьадар-кьисметди марифатлу муаллим Хуьрелрин хуьруьз акъудна. Тежрибалу, аялрал рикI алай Диляра муаллимди 1975-йисалай эгечIна Хуьрелрин хуьруьн юкьван мектебда, гьич галатвал течиз, цIудралди несилриз чирвал ганва ва гьа жергедай яз зазни. Дугъриданни, 45 йисуз образованидин къурулушда датIана зегьмет чIугун лап чIехи гьуьрметдиз лайихлу кIвалах я. Диляра Бубаевнади датIана аялрин диде-бубайрихъ галаз сих алакъа хуьзва, абуруз хъсан меслятар гузва. Гьавиляй адаз гьам кIвалахдин юлдашрин, гьам диде-бубайрин ва хуьруьн жемятдин арада чIехи гьуьрмет ава.

Тежрибалу муаллимди вичин кIвалахда эвелимжи чкадал акьалтзавай несилдик ватанпересвилин гьиссер кутунин тербия эцигнава. Тарсуниз ганвай 45 декьикьада ада аялар хъсан крар ийиз алакьдайбур, гьахъвал, намуслувал кIандайбур яз тербияламишзава.

РикI гваз эгечIайла, гьар са кIвалахди хъсан нетижаярни гуда. Диляра муаллимди гьилик кIелзавай ученикри гьар йисуз районда ва республикада кьиле физвай жуьреба-жуьре олимпиадайра, конкурсра кIвенкIвечи чкаяр кьазва.

Д. Рамазановади мектебда кьиле физвай чирвилерин мярекатрал, муаллимрин заседанийрал, диде-бубайрин собранийрал аялрин рикIе чирвилихъ кIанивал артух хьун патал меслятар гуз рахада. Жуваз чирвал гайи, писни хъсан кьатIуз чирай муаллимдикай рахун са акьван регьят кIвалахрикай туш. Им чIехи жавабдарвал я. Гьамиша Диляра муаллимдикай ван хьайила ва я са чкадал акурла, зи рикIел сифтени-сифте жуван мектебда кIелай йисар хкведа. А бахтлу ва садрани тикрар техжер легьзеяр! За гьамиша жуван мектебдин йисар пIузарик хъвер кваз рикIел хкизва. Вучиз лагьайтIа, зун гзаф бахтлу кас я Диляра муаллим хьтин инсан зи уьмуьрда хьунал. Заз садрани ада чун, аялар, «хайибуруз» ва «тахайбуруз» апайна акурди туш. Ихьтин кьетIенвилералди заз Диляра муаллим гзаф ала я.

Пешедал рикI алай гьар са муаллимдин мурад вичин гьилик кIел авур аялрикай уьмуьрда намуслу, гайи чирвал квадар тийидай ва гьамиша агалкьунралди рикI шадардай ватанпересар хьун я. Зи яратмишунрин рекье хьайи гьар са агалкьун, муаллимди вичин агалкьун хьиз кьабулзава, гьар сеферда сифтени-сифте заз зенгна мубаракзава. Им я гьакъикъи муаллимвал.

Алатай йисан 10-ноябрдиз Диляра Бубаевнадин 70 йис тамам хьанва. Зи сейли муаллимдиз вичин 70 лагьай зул за рикIин сидкьидай мубаракзава. Сифтени-сифте чандин сагъвал ва кIвалахда агалкьунар хьана кIанзава. Сагърай, Муаллим!

Зи муаллимдиз

Зал зегьметар чIугуна на,
Халис инсан хьун паталди.
Писни хъсан чириз хьана,
Даим дуьз рехъ кьун паталди.

Чун садрани апайнач на
Хайибуруз, тахайбуруз.
Мектебдин рехъ ахъайнач на,
Хьана чаз гьахъ меслятар гуз.

Зун паталди вакай сифте
Заз илимдин чирагъ хьана.
Чирвилерин туна рекье
Заз чим гудай са рагъ хьана.

На зи рикIе илгьамдин цIай
КуькIуьрна гьич хкахь тийир.
За лугьузва къе ваз «сагърай»,
Вакай рикIе хьана заз пIир.

Владик БАТМАНОВ,
РФ-дин писателрин союздин член

Алай вахтунда гьич са касни ихьтин крарал тажуб туш - алай аямдин дишегьлийри диссертацияр кхьизва, спортдин рекье рекордар эцигзава, космос муьтIуьгъарзава. Абур политикадални машгъул жезва. Гьатта, вири девирра анжах итимриз хас пеше яз гьисабзавай Армияда къуллугъ авунани, абуру чпин викIегьвал къалурзава. ИкI, офицеррин-дишегьлийрин чIехи паюни военный духтурар, психологар, таржумачияр, юристар яз къуллугъ кьилиз акъудзава. Хиве кьун лазим я хьи, пешекарвилел гьалтайла, абуру чпин везифаяр кIвалахдин рекьяй юлдашрилай - итимрилай гьич са кIусни усал тушиз тамамарзава.

ДУХТУР БАРИЯТ

Къе дуньядин ва Россиядин медицинада коронавирус азардихъ галаз женг чIугвазвай четин вахтунда азарлуйри чпин пешедин устадрик - тежрибалу духтуррик умуд кутазва. Гьа ихьтинбурукай садакай - вичихъ неинки дерин чирвилер, гьакI къени гафни, рикIин ачухвални, гьар са азарлудан гьакъиндай къайгъударвални авай духтур - Камалдинова Барият Девлетовнадикай къе чаз суьгьбетиз кIанзава.

Ам дагълух Миграгърин хуьре дидедиз хьана. Адан аял вахтар живеди кьунвай Шалбуздагъдин ценерив акъатна. Руш гзаф аялар, гьуьрметни дуствал авай хизанда чIехи хьана. Бариятан уьмуьрда адан бубади еке роль къугъвана - ада аялриз намус квайбур яз чIехи, чирвилер къачунихъ чалишмиш жез чирна. Дидеди лагьайтIа, къенивилелди ва камаллувилелди, зегьметдалди ва багърийрин патахъай къайгъударвал чIугуналди, кIанивал ва дуствал аваз гьикI яшамиш хьана кIандатIа вичин чешнедалди къалурна, уьмуьрдин гьар гьихьтин хьайитIани гьалара лайихлувал ва инсанвал хуьз чирна.

Бариятакай Каспийскдин медучилищедин сту-

дентка хьана. Фельдшервилин отделение агалкьунралди акъалтIарна ва хирургиядин отделенида кIвалахиз башламишна. КIвалахни ийиз ам медицинадин институтдиз, нянин отделенидиз гьахьна. 1985-йисуз ам вичин гележегдин уьмуьрдин юлдаш Керимахъ галаз таниш хьана. Ам азарханада къатканвай вичин стхадал кьил чIугваз атанвайди тир ва яхун якIарин, хъуьхъвера тIекIвенар авай медсестрада гьасятда адан вил акьуна. Вичин ери-бине Гелхенай тир Керимани мединститутда кIелзавай ва медбрат яз кIвалахзавай. Шаирдин ва муаллимдин хва тир адаз гзаф шиирар хуралай чидай ва ада абур Бариятаз кIелдай. Нетижада рушан рикI вичиз муьтIуьгъарна. Мехъеррилай гуьгъуьниз Керим Саратовда авай военно-медицинский факультетдиз гьахьна, анайни ам Куйбышев шегьердиз рекье туна. Бариятани, вичин гъуьлуьн гелеваз Самарадин военно-медицинский факультетда кIелун давамарун кьетIна. Жегьил хизандиз лап четинзавай – кIелунин рекьяй кIула еке пар авай, гишин 90-йисар, гъилел гъвечIи руш алай. Амма Бариятаз чизвай, эгер хизан битавди ятIа, ада вири четинвилер эхда. Эхь, Керим пешекарвал хкажун патал Санкт-Петербургдиз военно-медицинский академиядиз рекье тунатIани, Бариятаз кьилди чара шегьерда, гъилел аялни алаз кIелунар акъалтIарун кьисмет хьанатIани, эхна. Вуз акъалтIарна, лейтенантвилин чинда аваз, ам направленидалди гъулуьн патав акъатна.

… Гьа и йисара Кеферпатан Кавказда военный вакъиаяр башламишнавай. Керима чирвилер къачур академияда Армиядин жергейриз эвер ганвай аскеррикай женгер кьиле физвай зонадиз рекье твадай бригадаяр тешкилзавай. А чIавуз Бариятаз вичин гъуьл Владикавказдиз акъатдайди, адахъ галаз вични, виликан йисара хьайивал, рапунихъ галай гъал хьиз, аниз акъатдайди чизвачир. Гьа и чкада, 58-армияда, адаз психиатрвал теклифна. Женгер кьиле физвай зонада психиатрдин куьмек гун ва медицинадин комиссияр кьиле тухун патал кIвалахни ийиз кIел хъувун лазим атана. ДатIана яргъал вахтунда командировкада хьун ва чуьлдин госпиталра кIвалахун истемишзавай вахт тир. ЦIун ялаврай акъатнавай жегьилар, дяведа чпин командирривай, юлдашривай магьрум хьанвай абуруз психологиядин жигьетдай куьмек лап герекзавай. Гьа ина, чуьлдин палаткайра хирер хьанвай аскеррин вилериз килигайла, Барият гъавурда акьуна - инсандин лап пунал къведалди атIанвай руьгь сагъар хъийиз, ахьтинбурун рикIера уьмуьрдихъ, гележегдихъ умудлувал тваз, бейнида чIулав гел тунвай рикIел хкунриз дурум гуз чир хьана кIанда, гьа и чIавуз инсандин бедендин ва руьгьдин къуватар арадал хкиз жеда. Гуьгъуьнлай, ам Владикавказдин военный госпиталдин неврологиядин отделенидин начальниквиле тайинарайлани, ада къуватар гьайиф татана кIвалахун давамарна – адаз мукьвал-мукьвал йифериз эвер гузвай, дежурствояр тухузвай, хизандихъ галаз вахт акъуддай мумкинвал авачир.

2002-йисуз Керим Москвадин военный округдиз акъудна ва са тIимил вахтарилай ам Солнечногорск шегьердин округдин госпиталдин начальниквиле (начмед) тайинарна.

Бариятаз военный йисари чпикай хабар тагана тунач – йифен ахвар квахьна, кьилин тIалар ва беденни лап зайиф хьана, нервиярни психика тамамдаказ къайдадикай хкатна. Дяведин цIаяра хьанвай гадаяр адаз ахварай аквадай, ам гужан гьекьеда аваз ахварикай кватдай, адаз акI тир хьи, вич четин гьалда авайбурун патав фин лазим я. И вахтунда адаз рикIин уьзуьр (порок) авайдини раиж хьана. Ам депрессияда авай. Психоневролог яз адаз чизвай, анжах вичивай вичиз куьмек ийиз жедайди, тахьайтIа адан гьал мадни пис жедайди. Барията вичин аялрин гележегдикай ва вичин куьмек хизандиз лазим тирдакай фикирзавай. Духтурвилин тежрибади, цIийивилерихъ ва уьмуьрдихъ цIигелвили куьмекна. Ада жуьреба-жуьре цIийивилер вичел ахтармишна, Феникс нукIре хьиз, руьхъведикай вич арадал хкун хъувуна. Сагъламвиликай чирвилер мадни дерин хъхьана.

-Духтурди инсандин фикирар, руьгь ва беден - санлай са гьалкъада аваз сагъарун лазим я. Чун бедендин органриз кьилди-кьилди килигна кIандач, - лугьузва Барият духтурди. - Инсандин бедендиз садди, битавди тир, вичивай-вич сагъариз алакьзавай, вичивай-вичин къуватар арадал хкиз алакьзавай къурулушдиз хьиз килигун лазим я. ЧIур хьанвай битаввал арадал хкидай къулай вири шартIар тешкилайла, ам вич къайдадиз хкведа.

2019-йисуз РУДН-дин базадаллаз этносдиз талукь яз сагъламвилин тежрибадин месэлаяр веревирддайла, нубатдин сеферда инанмиш хъхьана - рикIивай тир къайгъударвили руьгьдин хирер сагъарзава, къени гафуни лагьайтIа, азарлудак руьгь кутазва. Барията чаз эвер гузва: «Гьар са цIийи югъ акунай Аллагьдиз шукур гъваш! Четин вахтара ва азарлу хьайила сабурлувал квадармир! Инсанриз, абурувай затIни гуьзлемиш тавуна, куь рикIин чимивал багъиш ая! Куьн элкъвена кьунвай гъвечIи шадвилериз фикир це! КIан хьухь! Куьне ийизвай кар кIан хьухь, эгер кIан туштIа, а кар ийимир! Заз куь кьадар-кьисметдикай тафават авачиз туш, гьуьрметлу дустар! Чун са чIехи зуржурдин гъвечIи гьалкъаяр я. Чун сад тир чIехи дуьньяда яшамиш жезва. Дуьньяда гьикьван гзаф бахтлу инсанар хьайитIа, гьакьван ам михьи ва экуь жеда».

Барият Девлетовнадихъ бахтлувал тайинарзавай вичин уьлчмеяр ава: бахт – Аллагьди ганвай тIебиатдин гуьзелвал акваз алакьун, дуьнья са рехнени квачиз арадал гъанвайдан гъавурда акьун я. Бахт - им хъсанвал агакьзавайдалай, ам агакьарзавай кас хейлин бахтлуди тирдахъ инанмишвал хьун. Бахт им неинки сагълам беден хьун, мадни артухлама фикирар ийиз, къимет гуз, къарар кьабулиз алакьунни я… Бахт – им кIанивал багъишдай рикI хьун, писвилиз хъсанвал ийиз хьун я… Агъзурралди себебар ава чахъ бахтлу жедай ва анжах са себеб бахтлувал гьиссиз тежедай – имни разивал малумар тавун, шукур тагъун.

Женгерин имтигьанри лигимарнавай, медицинадин къуллугъдин отставкада авай подполковник Барият Камалдиновади вичин чирвилерикай ва пешекарвилин еке тежрибадикай дарда авай ксар патал менфят къачузва. Ингье 35 йисалай виниз вахт я ам вичин уьмуьрдин юлдаш, кардиолог, Россиядин лайихлу духтур, полковник Керим Мегьамедовичахъ галаз агьалийрин сагъламвилин къаравулда акъвазна. Абурун зегьметди виш агъзурралди инсанар руьгьдин ва бедендин тIалрикай сагъарна.

Гьа ихьтинбурукай я лугьузвайди - Аллагьди пай ганвай духтур!

Шайдабег МИРЗОЕВ,
ДГПУ-дин профессор

Гъазимегьамед ГЬАЛБАЦОВ

Фу

... цадай чка амачир. Чил тирвал цанвай, кьилеллай бармак аватдай чка амачир, амма инсанриз фу бес жезвачир. ЧIехидалай гъвечIидалди вирида алай йисузни каш жедайди кьетIнавай. Садазни чизвачир вуч ийидатIа? Са тIимил хьайитIани и кар авуниз бакара къвезвай вири чилера техил цанвай. Амайди анжах са рагар - марфари чуьхуьзвай еке рагар тир. И йисузни инсанар гишила рекьидайди, дердерин ва накъварин эхир авачирди вирида аннамишзавай.

«За хуьр къутармишда, - кьетIна Саида. - Заз чизва и кар гьикI ийидатIа». Йифиз лап геж ам кIваляй экъечIна ва, амайбуруз таквадайвал, сурар галайвал рекье гьатна. Яргъал тевгьена, ада гьа сифте гьалтай сурухъ галай къван геляна, мукъаятдаказ тухвана ва ам цлан патав эцигна. Хтайвалди ада сур чилихъ галаз садарна … Гьа икI ада къванер тухузвай ва сурар дуьзар хъийизвай, абур нинбур ятIа фикирзавачир. Пакамдалди ада кIвалахна, гьа гьакI, вич садазни таквадайвал, ам кIвализ хтана.

Юкъуз виридаз сурара вуч хьанватIа чир хьана, вири гъавурда акьунвай вуч патал и кар авунватIа, садани са гафни лагьанач, налугьуди, са затIни хьанвач…

Гьар йифиз Саид сурарал физвай ва вичин кIвалах кьилиз акъудзавай. Юкъуз лагьайтIа, инсанриз и кIвалахдикай хабар жезвай ва вири киснавай, ам ни авунватIа чириз алахъзавачир. Саидан геле садни авачир. Виридаз чизвай, эгер адаз и кардикай чир хьайитIа, ада вичин кIвалах гадарда, икI хьана садазни кIанзавачир.

Са йифиз Саид вичин бубадин сурун кьилихъ акъвазна. Йиф варз алайди тир. Са гьихьтин ятIани къуватди сурун кьилихъ галай къван галудиз ва сур чIуриз манийвалзавай. Яргъалди акъвазна ам бубадин сурун кьилихъ. Эхирни, ам рахана: «За вуч ийида, буба? Зи хва, ви хтул гишила ава…»

Саидаз бубадин ван атана: «За вак тахсир кутазвач, хва, амма заз ви язух къвезва. Вуна ина цанвай фу недайла, инсанри сурар чукIурунай ваз агьарар ийида».

-Заз агьарар ийидач, за абур патал чалишмишвалзава кьван.

-Чидач, инсан патал сурар важиблу яни, тахьайтIа фу. Ваз вуна хъсанвал ийизвай хьиз жемир.

Кьуд пад секин тир, Саида чукIурнавай сурар чIулав жезвай.

- Бес вучиз абур киснава? Вучиз абуру заз сурарик хукуьрмир лугьузвач?

-Алчахвили абуруз манийвалзава, хва. Абуруз фу кIанзава, гунагь лагьайтIа, ви гуьгъуьна жеда.

- Буба, гила за вучда?

- Зи кьилихъайни, амайбурухъай хьиз, къван галуда ва сур дуьзара. КIвализ хъфейла, жуван хциваЙ багъишламишун тIалаба…

Саида бубади лагьайвал авуна. Техил битмиш жез агакьнач, инсанри Саидакай чпин фикир дегишарна, ада бубайрин сурар чIурна лугьуз адалай наразивилер къалуриз башламишна. Саида гьар йифиз вичин хциваЙ багъишламишун - гунагьдилай гъил къачун тIалабзавай. Ам инсанриз вичикай такIанвал хьуниз муьтIуьгъ тир.

Амма фу вирида незвай…

- Буба, инсанриз фу важиблу яни, тахьайтIа сурар?

- Сурари, зи хва, фу гузвайди я…

ТIЕАМ

«... ВАЪ, ИМ ЗИ ТАР ТУШ». Машмашдин, мукьвара алатай цуькведин чкадал битмиш хьайи гъвечIи емиш, им вичин тар туширдахъ кIевелай инанмиш тир, и кардини адаз кьарай гузвачир. «Заз зун маса тарал хьана кIанзавайди чизва…» фикирзавай машмашдин тарцин емишди. Амма идакай кIевиз лугьуз адавай жезвачир. Къунши хилерални емишар гзаф алай. Адаз абуруз вичин фикиррикай лагьайтIа, абур вичел хъуьрез кичIе тир.Са кьадар вахтарилай емишар вири дегиш хьана: абурукай элкъвейбур хьана ва абуруз зайиф-хъипи ранг яна.

«Виридахъ галаз зунни дегиш жезва… Зун амайбурулай тафаватлу жезвай са лишанни захъ авач. Амма зун маса тарцелай тирдан фикир гьинай я?...»

Мадни са шумуд югъ алатна. Машмашдивай эхиз хьанач: явашдаказ, амайбуруз ван текъведайвал, ада вичин патав гвай ва вичиз ухшар машмашдиз кушкушна: «Заз чиз, зун маса тарцелай я… Чидач вучиз ятIа, завай квехъ галаз жезвач. Заз аквазва, чун ухшар тирди, чун саналди хъипи жезва, амма заз акI я хьи, зун масад я…» И гафар ван атай къунши машмаш хъуьрена: «Ахмакь! Вун масад туш! Вун ахьмакь я! Вун масад гьикI жеда!?»

Машмашди вич кьеняй масад я лугьузвай, амма адан ван садазни кьвезвачир, адал вири хъуьрезвай. «Вун гьикI масад я? Ви хам ва кьене авай цил чи хьтинбур тушни?»

Машмаш азарлу хьана. Вири битмиш ва хъипи жезвай. Ам лагьайтIа, шуьткьвена ва кьурана. Гила адал мадни кIевиз хъуьрезвай: «Аквар гьаларай, вун, дугъриданни, масад я. Вун кичIеди , амайбуру ийизвай кар ийиз алакь тийизвайди я. Вавай яшамиш жезвач!»

Машмаш тарцелай аватна.

Гуьгъуьнин йисуз а хилел маса машмаш экъечIна. Гьеле къацузмай ам фикирлу хьана: «Зун и тарцел экъечIна кIанзавайди тушир… Ам чIехи жезвай, кьвердавай гзаф амайбуруз ухшар жезвай, амма фикир квахьзавачир, ам мадни кIеви жезвай. Гьа са вахтунда кичIевални акатзавай: «Эгер за жуван фикиррикай лагьайтIа, абур зал хъуьреда …». Амма гьар гьикI ятIани машмашдивай эхиз хьанач ва вичин къуншийриз фикир раижна. Адал, дугъриданни, хъуьрена. Идалай кьулухъ машмаш шуьткьвена, кьурана ва ам тарцелай аватна…

Машмаш таран патав кьве кас атана.

- И хилез маса, мадни хъсан таралай тIур ганвайди тир, вучиз ятIани ам арадиз кьвезвач, - а машмашар аватай таран хел къалурна лагьана сада.

Кьвед лагьайда са жавабни ганач.

- Буба, вучиз машмашди вичин дад масад я лагьанач?

- Емишриз чпиз дад вуч ятIа чизвайди туш, зи хва…

ТАСТАР – дишегьлидин гьайкал я

Заз чиз, инсаниятдин тарихда чи парталдин деб кьван фад-фад дегиш хьайи мад маса за затIни авач. Девирар сад алатиз сад атана, зурба империяр арадиз къвез, кIват хьана, и крарихъ галаз сад хьиз а асиррин алукIунин-хтIунин дебарни дегиш жез хьана. Амма са вахтарилай итимрин ва дишегьлийрин алукIунриз талукь са гьихьтин ятIани дебар, лишанар, чIагурунар, парчаяр несилрилай несилралди дегиш тежез, хуьз амукьна. Гьа икI парталрин дебдиз талукь карчивал, и рекье къазанжияр къачудай мумкинвилер, шартIар арадал атана. Гьа икI чи девирда инсаниятдиз парталдин деб, мода арадал гъиз,теклифдай устадар: Шанель, Диор, Валентино, Армани - ва гзаф маса ксар дуьньяда машгьур хьана.

Амма къенин йикъарал къведалди агъзур йисарин вилик, и машгьур ксарилай вилик чи ата-бубайри чи девирдани рикI алаз алукIзамай, чпин еридал ва гуьрчегвилел гьейранвал ийиз жезвай дебдин парталар храйди, цвайиди чир хьайила, чаз абурун руьгьериз юкь агъузна икрам ийиз кIан жезва.

Черкес чухва, шуткьу, сун гуьлуьтар, тастарар… И затIар, Индиядин мехъеррин партал, Вологдадин сачахар, Оренбургдин туькдин шалар, Шотландиядин милли партал тир килт ва масабур хьиз, ЮНЕСКО-ди дуьньядин меденият дин ивиррин надир сиягьда тун нубат авайбур я.

Дагъустандин халкьарин виликан заманадин милли парталрикай рахадайла, заз къе дагъвийрин шаларикай, генани дуьз лагьайтIа, къумукь халкьдин ипекдин шалдикай – тастардикай – рахаз кIанзава.

Гьеле дегьзаманайра дишегьлидин кьилел шал хьун деб тир. Кьил кIевирнавай шал, яйлух, шуткьу дишегьли хуьдай гьайкал яз гьисабдай. Чи девирдани, дишегьлидин партал гьи жуьрединди хьайитIани, ада кьил шалдалди кIевир авун адет яз ама.

Тастар – гатун шагьвар хьтин кьезил, хуьшрекандин чил хьиз кьелечI, и патай а пад аквадай, хранвай и сачах дишегьлидин къаматдин зерифвилин лишан тир. Гьатта исятдани, и сачах гъиле кьур чIавуз, ваз акI жеда, вун ви чIехи-бадейрин, гъилин крарин магьир устадрин девирдиз хъфенва.

Ипекдин гъаларикай хранвай сачахдин шалдин-тастардин магьир устIар жедалди гзаф йисар физвайди я. Са квакунин патав маса кваг храна, гуьгъуьнлай абурун винелай рапуналди гиширар атIун – ам сабур ва мукьуф, тIебии устадвал истемишдай кIвалах я. Тастар храдай устIардин гъилик гъал алай ват ва кIир хьун лазим я. Алай девирда и сентякарвал рикIел аламай инсанар къвез-къвез тIимил жезватIани, гена, михьиз арадай акъатнавач. Гьикьван четин кIвалах ятIани, тастар хрунал рикI алай дишегьли устIарар ама.

Гьа ихьтин гуьзел дишегьлийрикай сад – ата-бубайрин и сеняткарвилел рикI алай ва адакай вичин уьмуьрдин мана авунвай Жамина Умаровна Шугаибова я. Ингье 20 йисалайни гзаф ада Буйнакск райондин Агъа –Къазанище хуьруьн искусствойрин мектебда рушариз тастарар храз чирзава.

Жаминади къазанмишнавай кьван наградайрин арада сад иллаки кьетIенди я: ам Дагъустандин гьукуматдин «Дагъустандин руьгь» премиядин сагьиб я. Дербентдин 2000 йисан юбилейдиз бахш авуна ада храй тастардин ад вири дуьньядиз чкIанай. Амма ада анжах гуьрчег тастарар-къирдин шалар хразвач. Жаминадин суьгьуьрдин гъилерикай хкатай суфраяр, хуьцуьгандин чинар, яйлухар халкьдин милли сеняткарвилин искусстводин халис жавагьирар я.

УСТАДВАЛ

– Чи хизанда 10 аял чIехи жезвай. Зи буба Умар ва диде Умрагьил кьведни етимар яз чIехи хьайибур я: садахъни я буба, я диде авачир. И карди абур сад-садаз генани мукьва, сад-садаз амачир кьван багьа ва вафалу авунай. Бубади чаз алатай вахтарикай ихтилатар ийидай. Вучиз ятIани, адан гафарай, виликан чIавара инсанар артух регьимлу, абурун алукIун-хтIун артух эдеблу тир, - сивик хъвер кваз рикIел хкизва Жаминади. – Ада чаз пианино къачуна, адал къугъваз чирайла, чи хуьруьнбур вири мягьтел хьанай. Аквадай гьаларай, бубадин тарсар зун патал гьаваянбур хьаначир…

– Са вахтара «къумукь дишегьли» ва «тастар» лугьун са гафар тир – гьар къумукь дишегьлидиз и гуьрчег ва назик шал храз чидай. Ина мягьтел жедай са карни авайди тушир. УстIарвал дидедилай рушал фидай. Амма са вахтарилай и пеше рикIелай алатиз гатIунна. Гьа икI тастарар – къумукьрин хранвай шалар – анжах музейрани хсуси сандухра амукьна.

- Заз и шал Бурлият Ибрагьимовадин, Барият Мурадовадин кьилерал акурди я. Заз ам зи бадедин кьилелни акуна. Гатун шагьвар хьтин кьезил, ракъин нур хьтин чими ва назик шал. Кьилел и шал вегьенвай дишегьли векъиди хьун мумкин тушир. Ахпа, гуьгъуьнин йисара тастар квахьна, зериф, хъуьтуьлдиз рахадай, сабурдалди, вил хкаж тийиз къекъведай гьа дишегьлияр чеб хьиз. Абурун чкадал чи несил пайда хьана – гьамиша тади кваз къекъведай, кIевиз рахадай, жинсарни кроссовкаяр алайбур. Кьилел шал алачирбур, - давамарзава вичин ихтилат Жаминади.

Са сеферда бадедилай амай шейэрин арадай Жаминадиз куьгьне хьанвай тастар жагъана, амма ам гзаф чкайрилай гуьчIре тIуьнвай. «Яраб им туьхкIуьр хъийиз жедачир жал, - фикирнай ада. – Мумкин я, хьун, вучиз лагьайтIа, ам гъили хранвайди я эхир». Кагьулвал тавуна, Жамина хуьруьн дишегьлийрин патав фена, нин рикIел тастар аламатIа ва ам гьикI туьхкIуьр хъийидатIа чириз. Амма тастар рикIел аламай садни адаз жагъанач. Жаминади и сирдай вичи кьил акъудун кьетIна. Вилерал мичIивал акьалтдалди, гъилера, юкьва тIал гьатдалди ам и кардал алахъна. Амма вичин сифте тастар ада масадан куьмек галачиз храна. Храна, кьилел вегьена, куьчедиз экъечIна – гьа икI ада вичин машгьурвилиз сифте кам къачуна.

Хуьруьн дишегьлийри гьейранвални, пехилвални авунай. И суьгьуьрдин хьтин шал Жаминади вичи хранвайдан чIалахъ жез абуруз кIанзавачир. Жаминади лагьайтIа, амалдар хъвер ийиз лугьузвай: «КIандатIа, за квезни чирдани?».

Сифте адан патав сад, ахпа мад сад, ахпа дишегьлийри чпихъ галаз чпин рушарни гъиз гатIунна. Гьа икI хуьре храз чириз кIанзавайбурун десте, кружок арадиз атана. И йисара Жаминади тастар хрунин сирер 500 рушаз чирна.

Хуьруьн искусствойрин мектебдин гъвечи кIвале лал кьенва. Еке столдал элкъвена цIуд руша кисна кIвалахзава: кьир храдай рапуналди кваквар къачуз, алат тийидайвал сабурдалди абур гьисабзава.

–ЧIехи са шал хрун патал 250 кваг къачун лазим я, - лугьузва Жаминади. – Ватандин ЧIехи дяведин йисара чи хуьре барамадин куквар битмишариз, кIазун гъал гьасилиз, гьукуматдин артелриз вахкузвай – кIазун ипек парашутар патал лазим къвезвай.Чи хуьруьн агьалийрин рикIел а кар гьикI кьиле тухудайди тиртIа аламай, зун абурун патав фена, жувазни чирна, -лугьузва Жаминади.

Агъа-Казанище ругуд мектеб авай чIехи хуьр я. Гьа ругуд мектебдихъни Жаминадин кIвач гала – анра адавай чирвилер къачурбуру гила чпи рушариз тастарар храз чирзава. И пеше чириз кIандайбурун кьадарни тIимил жезвач.

Жаминади сивел хъвер алаз вичин сифте тастар рикIел хкизва – а чIавуз адал гзаф дамах авурди тир, гила, ада гьисабзавайвал, ам са акьван бегьем затI хьанвачир кьван. Тастардилай тастардал Жаминадин устадвал виниз жезвай, адавай и иер ва назик шал хрун тIалабдайбурун кьадарни къвердавай артух жезвай. Са шал хрун патал кьве вацрав агакьна вахт серф авун герек жезвай. Мадни лугьун хьи, шал кIанибурун тIалабунар дуьньядин вири пипIерай къвезвай…

– Иер, надирлу шал хрун патал тек са тежрибани храдай къайда чир хьун тIимил я, - лугьузва Жаминади. – Адан ери, кьезилвал ам хранвай гъалунин еридилай, шуькIуьвилелай аслу я. Ахьтин гъалар гъиз зун Юкьван Азиядиз, Краснодарьедиз физ хьайиди я. Жуван кIвалени виликдай барамаяр битмишарзавай, кьуд кIвале чарпаяр авуна, анрал барамадин куквар жедай. Вири хизан а кукварин ем тир тутун пешер кIватIиз жедай. Ахпа а барамайрикай лап шуькIуь гъалар къечедай…

Жаминадин рикIе кIазун гъал къачудай жуьре вичи чирвилер гузвай аялризни аквадайвал, хуьре и кIвалах арадиз хкунин мурад ава.

Къе Жамина Шугаибовадин тIвар республикада гзафбуруз чизва. Адан адресдиз чи уьлкведин жуьребажуьре пипIерай ада храй шал кIанибурулай электрон кагъазар къвезва. Гьавиляй адан рикIе и милли сеняткарвиликай, суьгьуьрдин тастардикай ктаб кхьинин мурад гьатнава. Гьикьван хъсан ктаб жедай ам!

Паху ХАЙБУЛЛАЕВА

ЧIалан алемдиз сиягьат

Глагол

Гун, вугун – дать

Кьачун –брать

Къужахламишун – обнимать

Кап алтадун – гладить

Темен гун – целовать

Яб гун – слушать

Рахун – говорить

Гадрун – бросать

Кьун – ловить

Шехьун – плакать

Хъуьруьн – смеяться

Къалурун – показывать

Килигун – смотреть

Хкадарун – прыгать

Юзурун – двигать

Гьараюн – кричать

Кушкуш авун – шептаться

Ялун – тянуть

Тухун – нести

Аватун – падать

ШИИРРАЙ ГЛАГОЛАР ЖАГЪУРА

* * *

Рагъ вилера акьурла,
Нур гьатда кIвале.
Ширин диде акурла,
Рагъ гьахьда рикIе.

* * *

Чуплах жезва тамарни
Къвазва марфар-сел.
Пешер вири алкIурна,
Са мес хьиз, чилел.

(Гъ. Ибрагьимова)

ПРЕДЛОЖЕНИЯР ДУЬЗ ТУЬХКIУЬРА

Марф	къув язава
КIекре	къвазва
Жанавурри	хкадарзава
Руша	чуьхуьнар ийизва
Дидеди	шикил чIугвазва
Гадади	гьарайзава

Журнал в журнале

Гунуна и царица ветров

(Лакская сказка)

Жила на свете девушка Гунуна. Умерли у нее отец и мать. Осталась девушка круглой сиротой. И взял ее к себе дядя по отцу. Дядя был добрый человек, жалел племянницу. Но его жена и дочь невзлюбили сиротку. Всю тяжелую работу в доме на нее взвалили. Гунуна и шерсть чесала, и нитки пряла, и сукно ткала, и хлеб в поле жала…

А дядина дочь жила белоручкой. Сама ни за какую работу не бралась, а над Гунуной насмехалась. Прозвала ее замарашкой.

Не расчешет Гунуна шерсть к сроку, как ей дядина жена прикажет, не подоит вовремя корову – оставят Гунуну голодной до ночи, а то и изобьют. Даже зимой не было у нее ни теплой одежды, ни башмаков. Ходила босая, в старье да в обносках.

Мотала однажды Гунуна во дворе шерстяную пряжу, положила моток на колени, а ветер дунул и унес моток в поле.

Побежала Гунуна шерсть догонять, но куда там! Ветер уносил моток все дальше и дальше. Гналась Гунуна за мотком, пока не стемнело, – так и не поймала.

Домой вернуться девушка побоялась. Ночь провела на траве между камней, а наутро снова принялась искать свою пряжу. Долго бродила, заблудилась, где ее дом теперь – не знает.

Пошла Гунуна, куда ноги несут, и встретился ей на пути большой ток. На этом току три великана молотили чистое золото.

– Не нужна ли вам моя помощь?

Великаны обрадовались.

– Нам еще вчера надо было обмолот закончить, – сказал старший, – да вот не управились. Работаем с рассвета, и еду приготовить некогда. Свари нам хинкал!

Сходила Гунуна за водой. Нашла у великанов в припасе муку и баранину, сварила хинкал на славу. Ели великаны и похваливали.

– Что делаешь ты одна в наших местах, без отца, без брата? – спросили они, когда насытились.

– Я сирота. Ветер унес у меня моток шерсти. Вот я и хожу, ищу его. Не найду – изобьет меня дядина жена, из дому выгонит…

– А ты выбери себе одного из нас в мужья, какой приглянется, и оставайся с нами. Мы тебя никому в обиду не дадим.

Поблагодарила Гунуна за честь и говорит:

– Когда настанут дни осени и женихи будут выбирать невест, бросая в них красные яблоки, приходите и вы. Там все и решится. А сейчас мне надо мою пряжу отыскать.

– Тогда не ходи так попусту. Пойди к царице Ветров, иди все прямо. По пути тебе встретится ещё один ток. Там ты увидишь наших братьев. Они тебе укажут дорогу дальше.

Подарили великаны Гунуне на прощанье пригоршню золота. Завязала она золото в платок, отправилась в путь.

Шла, шла и встретила женщину, несущую на спине двух маленьких детей. По щекам её текли слезы.

– Что с тобой? О чём ты плачешь? – ласково спросила Гунуна.

– Мужа моего убил злой змей ашдага, а меня с детьми выгнал из дому, – еще горше заплакала женщина. – Остались мы, бедные, без крова, без защитника, и не на что мне кусок хлеба купить…

Развязала Гунуна платок. Отдала женщине золото – подарок великанов. Дальше пошла.

Вскоре увидела она ток. На этом току три великана лопатили вороха самоцветов. Поздоровалась девушка, пожелала, чтоб работа спорилась, спросила:

– Не нужна ли вам моя помощь?

Обрадовались великаны.

– Со вчерашнего дня не ели, – говорят. – Торопимся кончить работу. У нас есть оленина, приготовь нам кавурму.

– Куда путь держишь? – спросили они, насытившись.

– Ветер унес у меня моток пряжи. Я его ищу. Если не найду, побьет меня дядина жена, из дому выгонит…

– А ты выбери себе одного из нас в мужья, который по душе придется. Остальные станут тебе братьями. В обиду никому не дадим!

– Спасибо! – ответила Гунуна. – Как настанут дни осени, приходите, бросайте красные яблоки. Тогда и решим. А мне надо свою пряжу найти.

Подарили ей великаны горсть самоцветов, проводили, пока дорога за дальние склоны не повернула.

Шла, шла Гунуна, и встретилась ей дряхлая старушка с костылем.

– Далеко ли до замка царицы Ветров, матушка? – спросила Гунуна.

– Близко, милая, – ответила старушка. – Только она никогда дома не сидит, по полям, по горам, по ущельям летает… А замок ее караулят остророгие туры и зубастые тигры. Они вечно голодные… Турам царица Ветров дает мясо, а тиграм – сено. Ты положи сено перед турами, а мясо – перед тиграми. Они и пропустят тебя в замок.

– Спасибо! – поблагодарила Гунуна от души и насыпала старушке самоцветов в ладонь.

Пришла Гунуна в замок царицы Ветров. У дверей лежали посаженные на цепь остророгие туры и зубастые тигры. Дала девушка турам сена, тиграм – мяса, а они пропустили ее в замок.

Оглядела Гунуна все вокруг – нигде ни души. Пусто было в замке, и грязно, и пыльно, паутина висела во всех углах…

Хоть и устала Гунуна с дороги, не присела, не легла. Засучила рукава, натаскала воды, пыль обмела, полы, окна помыла, медную посуду перечистила. Краше всего убрала Гунуна спальню царицы. А когда в замке все заблестело, вышла в сад отдохнуть.

Видит: лежит под деревом немощная старуха.

Спросила ее Гунуна:

– Кто ты? Почему лежишь на земле? Дай я уложу тебя в постель.

– Я царица Ветров, – говорит старуха. – Две недели летала над морями, над горами, из сил выбилась. Хотела проверить, исправно ли ветры свое дело делают… А теперь вот подняться не могу…

Тут царица Ветров как заохает:

– Ох! Ох! А где же мои чётки?!

А чётки эти, надо вам сказать, были волшебные. С их помощью она управляла самыми буйными ураганами, посылала им приказы.

Чётки у царицы Ветров оказались старые-престарые. Одних бусин не хватало, другие поломаны. Сделала Гунуна вместо них чётки из тех самоцветов, что ей великаны подарили. Принесла царице Ветров новые чётки.

Царица осталась довольна, похвалила Гунуну.

– Вот это хорошо, – сказала она. – Сейчас я над этими чётками поколдую, и будут они мне верно служить! Теперь мои буйные ветры не будут попусту по свету носиться да бури поднимать… А то взяли себе, сорванцы, за привычку деревья с корнями выворачивать, корабли топить, дома разрушать… Обижают бедных людей!

Осмелилась тут Гунуна свое слово вставить:

– А у меня ветер-озорник моток пряжи унес. Вели, царица, ветру мою пряжу вернуть. Без нее меня дядина жена в дом не пустит, со свету сживет.

Перебрала царица Ветров чётки, нашла нужную бусину. Явился к ней ветер-озорник.

– Верни девушке пряжу! – строго приказала царица.

И ветер вернул Гунуне её моток.

Поблагодарила Гунуна царицу и стала в дорогу собираться. А царица Ветров подарила ей три кувшинчика с мазями красоты: черной, белой и красной.

Черной мазью Гунуна помазала брови и стала чернобровой красавицей. Белой натерла лицо и стала белолицей красавицей. Красной тронула щёки и стала румяной, как яблочко, всех на свете красивей, красавицей!

Шоколадно-вишневые кексы

(ИДЕАЛЬНОЕ ЛАКОМСТВО В АНГЛИЙСКОМ СТИЛЕ)

На 12 штук

• 200 г вишни • 200 г горького шоколада • 3 яйца • 175 г сахара • 140 г сливочного масла • 60 г муки • 20 г крахмала • 2 щепотки тертого мускатного ореха • 1 ст. л. сахарной пудры

Приготовление:

1. Ягоды очистить от косточек. Бумажные формочки вложить в форму для 12 кексов. Порубить шоколад.

2. Растереть яйца и 60 г сахара. В оставшийся сахар влить 5 ст. ложек воды и сварить сироп. Добавить в него шоколад, сливочное масло и расплавить, помешивая. Смешать с яйцами, мукой, крахмалом и мускатным орехом.

3. Заполнить тестом формочки так, чтобы оно на 2 см не доходило до края. Вдавить в тесто ягоды. Выпекать 20-25 мин при 180 С. На 10 мин оставить в духовке, вынуть и полностью остудить. Посыпать сахарной пудрой.

Малиново- ежевичный пирог

(ЯГОДЫ ЗАЛИВАЮТСЯ СМЕТАННО-ЯИЧНЫМ КРЕМОМ)

На 20 порций

Для теста:

• 250 г сливочного масла • 175 г сахара • 5 яиц • 1 ч. л. лимонной цедры • 375 г муки • Пакетик разрыхлителя • 70 мл молока.

Для начинки:

• По 500 г малины и ежевики • 300 г сметаны • 3 яйца • 50 г сахара • 1 пакетик ванильного сахара • 2 ст. л. сахарной пудры

Приготовление:

1. Размягченное сливочное масло растереть с сахаром, щепоткой соли и цедрой. По одному ввести яйца. Добавить муку и разрыхлитель, порциями влить молоко. Тесто размазать по противню, смазанному жиром.

2. Ягоды вымыть, обсушить и равномерно распределить на тесте. Выпекать пирог около 20 мин при 180°С.

3. Взбить сметану, яйца, обычный и ванильный сахар. Полить ягоды и запекать еще 25 мин. Пирог остудить, посыпать сахарной пудрой и разрезать на куски.

Сочный творожный пирог с вишнями – идеальный вариант!

(НИКАКОЙ МОРОКИ С ТЕСТОМ. КОРЖ ГОТОВИТСЯ ПРОСТО И БЫСТРО ИЗ БИСКВИТНОГО ПЕЧЕНЬЯ И СЛИВОЧНОГО МАСЛА)

На 16 порций

• 120 г сливочного масла
• 200 г бисквитного печенья • 500 г вишни
• 4 яйца
• 160 г сахара
• 1 пакетик ванильного сахара
• 50 г крахмала
• 750 г диетического творога
• 200 мл сливок
• 2 ч. л. загустителя сливок

Приготовление:

1. Бисквитное печенье раскрошить и перемешать со сливочным маслом. Выложить в разъемную форму, застеленную бумагой для выпекания, и остудить. Нагреть духовку до 180°С.

2. Ягоды вымыть, очистить от плодоножек и косточек. Выложить в сито, чтобы дать стечь образовавшемуся соку. Яйца растереть с обычным и ванильным сахаром. Подмешать в крем просеянный крахмал и творог. Добавить вишню и выложить начинку на корж из бисквитной крошки. Выпекать пирог 50-55 мин, затем остудить.

3. Взбить сливки с загустителем, выложить в кондитерский мешочек и сделать «волну» вдоль края торта. Украсить по желанию вишней и фисташками.

Ягодные десерты: еще слаще!

Почему ВЫ все время голодны?

Существует шесть скрытых причин, которые способны свести на нет даже самые продуманные диеты. Научитесь распознавать их – и вам удастся взять процесс под контроль и понять, почему вы открываете холодильник, даже если не голодны.

Вы не высыпаетесь

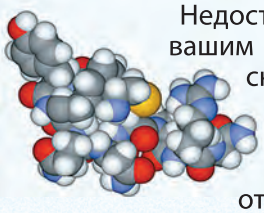

Недостаток сна затрудняет контроль за вашим весом. В результате исследований сна человека выявлено, что в случае усталости в организме понижается уровень лептина – специального белка, регулирующего аппетит, а соответственно, и вес вашего тела. Это означает, что если вы регулярно недосыпаете, то чувство голода усиливается и медленнее сжигаются уже имеющиеся калории. Также повышается уровень гормона кортизола, что увеличивает потребность организма в углеводах, а это неизбежно приводит к накоплению жира.

Ваша пища недостаточно насыщает

Большинству женщин требуется около 1,5 кг пищи в день, чтобы почувствовать насыщение. Если вы съедаете меньшее количество пищи, то вам всегда хочется есть. Чтобы не чувствовать голода (и не набрать при этом лишнего веса), употребляйте пищу, богатую клетчаткой и водой, но содержащую мало калорий (многие овощи и фрукты). Например, грейпфрут состоит на 90% из воды и содержит всего 78 ккал. Богатая клетчаткой пища не только обеспечивает объем, но и дольше переваривается, вызывая более продолжительное чувство сытости.

Вы пользуетесь большими тарелками

Чем больше тарелка, тем больше еды мы на нее накладываем. А чем больше еды у нас перед глазами, тем больше мы едим. Люди, которым дают большие порции, обычно съедают все, даже если пища им не нравится. Поэтому отнеситесь к размеру порции серьезно и не набирайте полную тарелку еды. Ешьте как можно медленнее, тщательно пережевывая небольшие кусочки, чтобы у вашего желудка было достаточно времени сигнализировать о насыщении мозгу, который, в свою очередь, отдаст команду прекратить прием пищи.

Вы привыкли к бедной углеводами диете

Не следует забывать, что устранение из вашей диеты слишком большого количества углеводов непременно приводит к перееданию. Специальное исследование в этой области обнаружило, что люди, которые избегают употреблять углеводы во время обеда, склонны компенсировать их отсутствие приемом пищи в более позднее время. Если вы поедаете углеводы в течение дня, они могут помочь вам поддержать оптимальный уровень находящегося в мозге вещества серотонина, участвующего в контролировании аппетита. Недостаток углеводов может привести к низкому уровню серотонина, что вызовет увеличение аппетита. Кроме того, бедная углеводами диета не всегда является синонимом низкокалорийной диеты, поскольку многие продукты с низким содержанием углеводов имеют жировые добавки. Существуют «хорошие» углеводы (фрукты, овощи и злаки) и «плохие» (торты, пирожные) аналогично «хорошим» и «плохим» жирам. Поэтому постарайтесь сбалансировать свою диету правильно.

Шоколадка не вовремя

Недавнее исследование выявило, что люди, поедающие шоколад на совершенно пустой желудок, более склонны к развитию психологической зависимости от шоколада (к сожалению, чувство голода улучшает вкусовые качества любой высококалорийной пищи, а поэтому вы хотите съесть ее как можно больше). Но это совсем не означает, что вам нужно полностью исключить шоколад из своего рациона, лучше оставлять его на десерт. Те, кто ест шоколад через 15–30 минут после еды, менее склонны лакомиться им позднее.

Еда перед экраном телевизора

Если вы имеете привычку есть перед экраном телевизора, то подвергаете себя двум рискам: во-первых, ваш мозг связывает телевизор с едой, и потому вас всегда тянет есть во время просмотра телевизионных программ независимо от того, голодны вы или нет. Во-вторых, поскольку внимание сосредоточено не на еде, вы не прекращаете есть, несмотря на то, что уже насытились, потому что мозг в это время занят другими делами и не может контролировать процесс насыщения. Условные рефлексы, к сожалению, вырабатываются очень быстро.

В Лондонском университете был проведен тест, когда запахи еды сопровождались показом случайных компьютерных картинок. Потребовалось лишь несколько минут, чтобы установить связь между внимательным рассматриванием дисплея и мыслями о еде. Старайтесь есть в одном и том же месте, и ни на что не отвлекаясь. Если вы на что-то отвлекаетесь, то прием пищи происходит бессознательно, а значит, неизбежно приведет к перееданию и употреблению неправильных продуктов.

ЕЩЕ РАЗ О МОЛОКЕ

Полезный продукт тем и ценен, что употребляется не только внутрь

Издавна молоко широко используется народами почти всех стран мира не только как пищевой продукт, но и как косметическое средство. Еще в Древнем Риме лучшим снадобьем от ранних морщин считалось молоко ослиц. Жена Нерона регулярно принимала молочные ванны, и даже во время путешествий в ее обозе гнали до пятисот ослиц. Да и рецепт ванны Клеопатры, дошедший до нас из глубины веков, как известно, содержит молоко. Авиценна утверждал, что этот продукт «сводит безобразные пятна на коже, а если его постоянно пить, особенно с медом, он улучшает цвет лица». Приготовленное самой природой молоко содержит около 300 питательных и биологически активных веществ, причем в соотношениях, оптимальных для человека.

Цельное молоко

Обязательным компонентом всех современных косметических средств являются жиры и масла, поддерживающие кожу в здоровом состоянии. Молочный жир богат ненасыщенными жирными кислотами, лецитином, витаминами и микроэлементами. При регулярном умывании молоком разглаживаются морщины вокруг глаз, кожа лица осветляется, и восстанавливаются утраченные свежесть и упругость.

Простокваша и другие…

Молочнокислые продукты хорошо очищают, питают и отбеливают кожу. Чем выше сальность кожи, тем кислее должны быть простокваша или кефир. Если кожа сухая, после применения этих косметических средств может появиться легкое жжение, тогда лицо следует ополоснуть водой и нанести питательный крем. Известно, что втирание в кожу молочной сыворотки способствует быстрому выведению веснушек.

Снимаем сливки

Сметана и сливки, содержащие легкоусвояемые кожей жиры, белки, жирорастворимые витамины и молочную кислоту, хорошо смягчают кожу, делают ее бархатистой, улучшают местное кровоснабжение и обмен веществ. Помимо питательных масок сливки и сметана очень эффективны в составе, например, такого самодельного пилинга: 350 г мелкой соли следует тщательно перемешать с 0,5 стакана свежих сливок или сметаны. Затем круговыми движениями втереть эту смесь в кожу, начиная с пальцев ног и заканчивая шеей, после чего принять слегка теплый душ.

РЕКОМЕНДАЦИИ

Проверенные рецепты масок на основе молочных продуктов

Универсальная

Нежирный творог, молоко, оливковое масло и свежевыжатый морковный сок взять в равных частях, хорошо перемешать и нанести на лицо на 20 минут. Смыть теплой водой, затем ополоснуть лицо прохладной.

Для дряблой кожи

Творог – 1 ст. ложка, сметана – 2 ст. ложки, поваренная соль – 1 ч. ложка. Компоненты растереть до образования однородной массы, нанести на кожу на 20 мин, смыть прохладной водой. Курс лечения – 10 процедур по 1–2 раза в неделю.

Для жирной кожи

½ л снятого молока развести пополам с водой, слегка подогреть, добавить 1 г лимонной кислоты или уксуса. Через 2–3 часа образовавшийся казеин отжать и промыть водой, добавить 2 г борной кислоты, 2 г растительного масла, 5 г глицерина и энергично растереть. При нанесении на лицо маска успокаивает раздраженную кожу, смягчает и оказывает противовоспалительное действие.

Гуьллида авай кIарасдин муьгъ

ИакьалтIай гуьрчег, гьич са михни галачиз эцигнавай муьгъ, Дагъустандин Табасаран райондин Гуьлли хуьруьн патарив гва. Ам гьакъикъатдани тарихдин ва архитектурадин памятник яз гьисабиз жеда. Гаф атай чкадал лугьун, муькъуьк квай, вич инин са патай акун мумкин тир ракьун тек са скобади (ам, муьгъ арадал атайдалай кьулухъ, шаксуз, геж пайда хьана) са ролни къугъвазвайди туш. Ам ина вуч патал эцигнаватIа - чидач. Белки, зарафат яз, эцигнава.

Чкадин гзаф агьалийри тестикьарзавайвал, муьгъ инал алаз гзаф виш йисар я. Абуруз чпин ата-бубайривай ван хьайивал, адан 700-800 йис я. Амма шаклувалзавайбуру гьисабзавайвал, Гуьллида авай муькъуьн 200 йисалай виниз туш, ам XIX асирда эцигна.

Куьгьневилизни килиг тавуна муьгъ (эгер, гьатта адан 800 йис ваъ, 200 йис яз гьисабайтIани, кIарасдин муьгъ патал им гьикI хьайитIани еке вахт я), исятда лап хъсан гьалда ава ва вичин къешенгвилелди гьейранарзава. Идалайни гъейри, конструкция лап тIарамдини я. Агъсакъалри рикIел хкизвайвал, са мус ятIани и муькъвелай залан арабаяр галай яцар датIана физвай, исятдани инлай гьич са четинвални авачиз кьезил машиндивай элячIиз жезва.

Имаратдин кьакьанвал саки 10 метрдив агакьзава. Муьгъ кIарасдин чукьванрикай (шалманрикай) ва чеб яцIубур ва кьуд мурцанбур тир кIарасрикай туькIуьрнава. Налугьуди, ина са гьихьтин ятIани зурба жендек авай инсан чIехи конструктордал къугъванва. Амукьзавайди инженервилин кьатIунрал анжах гьейранвал авун я. Табасаранвияр лагьайтIа, зегьметкешвилелди ва иллаки гьилин сеняткарвилелди машгьур я.

Табасаран район - Кьиблепатан Дагъустанда тамар виридалайни гзаф авай чка тирвиляй (мулкарин тамам са пай тамари кьунва), муьгъ туькIуьрай устIаррал эцигунардай материалрин жигьетдай четинвилер ацалтнач.

Гуьлнара АСАДУЛАЕВА

Ольга Яковлевна вичин студентрихъ галаз (1969-йис)

Эбеди яз рикIера

Дагъустандин Гъуърметлу пенсионер, Зегьметдин ветеран О. Я. Прик (1991-йис)

Ольга Яковлевна Прик. И тIвар Дагъустанда гзафбуруз танишди я. Дагъустандин школайрин лайихлу муаллим, ДГУ-дин преподаватель, декандин заместитель, гьугъуьнлайни филологиядин факультетдин декан, урус чIалан кафедрадин кар алай методист, Дагъустандин урусбур тушир мектебар патал урус чIалан тарсарин ктабрин автор, студентар патал туькIуьрнавай таблицайринни пособийрин автор, урус тарсар гузвай муаллимрин дережа хкаждай курсарин декан – ибур Ольга Яковлевнадин зегьметдин рекьин лишанар я. Бес вичин 100 йисан юбилей 2021-йисан 23-апрелдал къвезвай Ольга Яковлевна инсан яз гьихьтинди тир? Заз, адан руш Наталья Смородинадиз, жуван дидедикай ихтилат ийиз кIанзава.

Ольга Яковлевна Прик Евпаторий шегьерда Крымдин къараимрин чIехи хизанда дидедиз хьайиди я. Адан диде Раисадихъ кьуд вахни са стха авай. Вири дуствилелди яшамиш жезвай. Ольга Яковлевнади рикIел хкидай: «Зи чIехи-бубадиз «Мичурин» лугьудай. Вичин чIехи багъда ада, къелемар илигиз, ичерин, чуьхверрин цIийи сортар арадиз гъидай."Люська, фена къарпуз гъваш кван!» - лугьудай заз чIехибуру. ГьикI гъидайди хьуй, эгер къарпуз кьуд йиса авай залай чIехиди хьайила? За ам авадариз гъидай…» - ихтилатдай дидеди.

Прик Оляди Симферополдин юкьван мектебда лап хъсан къиметралди кIелзавай, гьа са классда зи гележегдин дах Смородин Сергеяни кIелзавай. Кьакьан, шумал буй авай, спортдал машгъул жезвай гададинни еке вилер авай Олядин арада са гьихьтин ятIани мили дуствал авай. Мектеб куьтягьайла, Сергей Москвадиз фена, Бауман тIварунихъ галай институтдик экечIна, Ольга Крымдин педагогвилин институтдин филфакдиз кIелиз фена. И арада Ватандин ЧIехи дяве башламиш хьана, Сергей армидиз тухвана, Оля немсери кьур Крымда амукьна. Адан ими Гавриил Прик, къуншияр ва танишар вири хьиз, партизанрин дестедиз фена, комсомол Оляди Симферополдин чинебан парткомдинни а дестейрин арада алакъа хуьз, четин тапшуругъар тамамарзавай. Дидеди ихтилат авурвал, партизанрин патавай тамай хкведайла, ам къапа-къап немсерин патрулдал расалмиш хьанай. Адан бахтунай, и рекьяй векьер авай фургъун физ хьана, фургъунчиди руш а векьерик чуьнуьхнай…Къаравулда авай немс кагьулди хьана: са-кьве сеферда векье автоматдин луле эцяйна, фидай ихтияр гана… ИкI вич къутармиш хьунал шадвиляй руша фургъунчидиз садрани тупIухъай галуд тавур тупIал багъишнай…

1944-йисуз Крым азад авурла, Ольга МГУ-дин филологиядин факультетдин шаркь патан чIалар отделенидиз кIелиз фена. Лап хъсан агалкьунралди ам акьалтIарна, РСФСР- дин педагогвилин илимрин Академиядин милли мектебрин Институтдин аспирантурада кIелунар давамарна. Вичин диссертация ада хайи къараим чIалан Крымдин нугъват ахтармишуниз бахшна. Ам Крымдиз илимдин экспедицийриз физвай, Крымдин къараимрин кьибле нугъватдин сивин яратмишунар къелемдиз къачузвай. ГьакIни ам кефер нугъватдал рахазвай къараимар яшамиш жезвай Литвадизни физвай (гуьгъуьнлай О. Я. Прика къараим чIалан и кьве нугъват гекъигунин жигьетдай илимдин кIвалахни кьилиз акъуднай).

Ольга Прик ва Сергей Смородин (1945-йис)

Дяведилай гуьгъуьниз Сергей Москвадин физкультурадин институтдик экечIна. 1949-йисуз Сергейни Ольга эвленмиш хьана. Са йисалай абуруз руш Марина хьана. 1953-йисуз Ольгади агалкьунралди диссертация хвена ва жегьил пешекарар Дагъустандин педагогвилин институтдиз кIвалахал ракъурна. Сергей гьасятда физвоспитанидин кафедрадин зеведишвиле, Ольга урус чIалан преподавателвиле тайинарнай. Общежитиедин эхиримжи гьавадай абуруз кIвални чара авунай. Кьакьан гурарай эвичIиз четинзавай гъвечIи Маринади дидедиз «Диде, чун чилел мус яшамиш жеда?» лугьуз хабар кьадай.

Ингье жегьил хизандиз Буйнакскийдин куьчедай 30-нумрадин кьилдин кIвалер чара авуна. Шадвилихъ кьадар авачир! Ольгади вичин патав дидени буба хкана, абуру майишат кьиле тухузвай, Ольгади вичин уьмуьр кIвалахдин везифайриз бахш авуна. 1955 йисуз университет тешкилайла, О. Я. Прик ина урус чIалан кафедрадин доцентвиле кIвалахал кьабулнай.

Университетда 40 йисуз авур кIвалах еке агалкьунар галайди хьанай. Ольга Яковлевнади 200-далай виниз монографияр, тарсунин ктабар, вузарни юкьван мектебар, муаллимар патал пособияр туькIуьрнай, илимдинни методикадин журналра чап авур 230 макъалайрин кьадар 230 кьван басмадин чарар хьанай. Гьа и 40 йисан вахтунда студентрин педагогвилин практикадиз, аспирантрин илимдин кIвалахриз, урус чIалан тарсар тухунин методикадиз талукь крариз регьбервал ганай. Ам ДГУ-дин гуманитар илимрай алимвилин дережа тайинардай

Ольга Яковлевна вичин рушарихъ галаз (1957-йис).

Советдин член, Дагъустандин просвещенидин министерстводин КIелунинни методикадин советдин член тир. И вири крар кьиле тухун патал яраб адаз къуватар гьинай къвезвайтIа!

Дагъустандин гьукуматди Прик Ольга Яковлевнадин зегьметриз лайихлу къимет гана. Ам «ДАССР-дин школайрин лайихлу муаллим» тIварцIин сагьиб тир, адаз «Баркаллу зегьметдай», «Республикадин вилик лайихлувиляй», «Зегьметдин ветеран» медалар ганай.

… Зи рикIел Буйнакскийдин куьчеда авай чи мугьманперес кIвал лап хъсандиз алама. Бадеди къараимрин гзаф тIеамлу милли хуьрекар гьазурдай, мукьвал-мукьвал чи кIвале гьамиша каш квай студентарни жедай. Вич декан тир чIавара ам яргъал дагълух хуьрерай атана кIелзавай студентрин къайгъуда жедай. Абуруз общежитида чкайрин, стипендиядин патахъай къайгъуйрик жедай, гьатта кIелунрани вичи куьмекар гудай. Месела, композитор Ширвани Чалаев зи дидедин студент хьайиди я. Адаз музыкадин рекьяй бажарагъ авайди чир хьайила, дидеди адаз гьатта Москвадин консерваториядик экечIизни куьмек ганай. «Зи хайи ватан Дагъустан» манидин гафара авай гъалатIар туьхкIуьрна, Ширванидив абур хуралай чириз тунай. Къе Ширвани Чалаев машгьур композитор, Дагъустандин дамах я!

Студентриз диде кIандай, са сеферда цлан газетдиз ихьтин гафар аваз адан зарафатдин суьретни чIугунай:

«Ольга Яковлевнадиз ийизвай
гьуьрметдин дережа кьакьан я,
Гьавиляй филфакда
«Чи диде» лугьуз, виридаз ам кIан я».

А цлан газет чи хизанда гилани хуьзама. Мукьвал-мукьвал чи кIвале факультетдин артистрин репетицияр кьиле фидай, университетдин фестивалра, адет яз, филфакди сад лагьай чкаяр кьадай. Къази Ичалов аккордеондал къугъвадай, Агьмедова Умади манияр лугьудай, кьуьлер ийидай, кIвале шад гьарай-эвер жедай.

Суварин йикъара чи кьве кIваликай ибарат тир еке квартирада дустар, кIвалахдин юлдашар кIватI жедай, кьуьлер ийидай, манияр тамамардай. А чIавара дуствал рикIяй-рикIизди жедай, рафтарвилер чимимур, экуьбур тир…

Йисар къвез алатзавай. Вах Маринади ДГУ-дин физикадин факультет акьалтIарна, аспирантурада кIелун патал Москвадиз фена. Ана ам гъуьлуьз фена, гьана амукьна.

Зун дидедин гелеваз фена: филологиядин факультетдик экечIна, дидедин студентрин, жуваз аял чIаварилай чизвай муаллимрин гъилик кIелна, педагогвилин практика дидедин гуьзчивилик кваз кьиле фена, Ростовдин университетда аспирантурада кIелна, хтана жуван хайиди тир Дагъустандин университетда урус чIалан тарсар гуз эгечIна.

Зи уьмуьрдин вири агалкьунрай зун жуван дидедиз буржлу я. Зун патал ам гьакI кIвалахда, гьакI хсуси уьмуьрда чешне хьайиди я. Дидеди кIелунал зи рикI ацукьарна, чирвилер къачуз, кIвалахда агалкьунар къазанмишиз чирна. ГьакIни ада заз инсанрив гьуьрметлувилелди эгечIиз, четин чIавуз абуруз куьмекдиз физ, дуствилени муьгьуьббатда вафалувал къалуриз чирна.

Гьихьтин къайгъударвилелди зи диде кьвед лагьай сеферда инсультдик начагъ хьанвай, саки алкIанвай зи бубадихъ гелкъведай! Виридалайни хъсан духтурар гъидай, кьит дарманар жагъурна хкидай, чахъ галаз санал лазим вири гелкъуьнар, медицинадин вири серенжемар кьиле тухудай.

Вич рекьиз мукьвал алай чIавузни, вич-вичел алачиз, адаз къарагъна университетдиз физ кIан жедай: «Зун фена кIанда, ана 100 кас студентри зун вилив хуьзва!» - лугьудай ада чаз. РикI алай студентрихъ галаз рахадай: «Гила, Мегьамед, вуна чаз са кьуьл ая, къарагъ, регъуь жемир!» - лугьуз, ван къведай чаз вилер акьалнавай дидедин.

Ингье гьа ихьтинди тир зи играми диде, садрани рикIелай тефидай Ольга Яковлевна Прик. Къуй адан руьгь женнетда фери-къат хьурай!

Наталья СМОРОДИНА

Рушаз акI тир хьи, рикIиз еке азият ва гуж гузвай такIанвилин и гьисс адавай гьич садрани туьхуьриз алакьдач. Бубадин папа вил акьур гьар сеферда Хадижатан рикIе и гьисс гьатзавай. Эхь, гьа ихьтин тIвар «бутталщар» лугьузвай адаз, им «бубадин паб» лагьай чIал тир. Ада гьич садрани «тахай диде» лагьанач, гьич садрани адаз тIвар кьуна эвернач. Гьар са легьзе галай-галайвал, налугьуди, кино кьулухъди элкъуьрзава, адан вилик шад тушир уьмуьрдай шикилрал чан хквезвай. Абуруз мадни тIал ва туькьуьлвал ада вичи, Хадижата, хгузвай.

…Ингье Алипата 1-сентябрдин пакамахъ рушав дамахариз тазва. Гуьрчег кифер чIехи бантаралди чIагурзава ва абур хурудилай вегьезва: «ССурухIи, Фея! –гьейранвалзава ада гъвечIи рушал, - килиг, дах, чи руш гьикьван гуьрчегди ятIа! Вири школа адаз килигиз амукьда!»

- Сагърай, Алипат! Ам гуьрчегди хьун ви гьунар я, - лугьузва бубади. Хадижат кIваляй катна ва киферай бантар акъудзава:

- Зун ваз килигна ваъ, дидеди гуьрчегди яз ханвайди я. Вуна зи кифера бегьемсуз бантар тунани? Магь ваз! За абур ахъайда!

Бубади адаз туьнбуьгь ийиз тади къачузва, амма Алипата гьа инани са рехъ жагъуриз алахъзава:

- Ам гьахъ я, адаз гьараймир. Дугъриданни, кIевиз кутIунвай кифери кьил тIа авун мумкин я.

Рухсат. Вири класс патав гвай тамуз ял ягъиз физва. Дахдиз лагьайтIа, руш чIехи дидедин патав хуьруьз рахкуриз кIанзава. Хадижата, вилерилай накъвар физ бубадивай вич классдихъ галаз тамуз ракъурун тIалабзава. Алипата итим рекьел гъиз чалишмишвалзава, вири физва кьван! Тама, надинжвилерзавай руш, кIанчIунихъ галкIана алукьна ва метIер алаж хьана. КIвализ хтайла, ада Алипатаз гьарайзава: «Ибур ви крар я, вуна зун тамуз фин мажбурна, ваз килигна зун алукьна…»

ЧIехи классар. Четвертда кхьизвай контрольный кIвалахдай кьвед атана. Инани Алипат тахсиркар я. Бубадин папа ам, аялдиз ахвар лап важиблу я лагьана, сятдин кIуьдаз ксуз мажбурна, гьавиляй

Ам аквадай вилер авач!

Хадижат «тема эхирдалди чириз, кIвалин кIвалах тамариз агакьнач, икI хьайила пис къимет татана гьикI амукьда кьван!»

Эхиримжи зенг… Ина бубадин папан «чIулав вил» галачиз гьикI хьурай! Бес нянихъди бубади вичин столдин ящикдай бархатдин кьвати акъудна ва бриллиантдин къаш авай тупIал Хадижатан тупIухъ гилигнавай эхир.

-Им ви дидединди я, ваз ам ядигар хьурай! –лагьана ада рушаз. Амма гьуьлуьн кьере экуьн ярар къаршиламишзавай Хадижатаз, каф кьилелаз атай цин лепедик гъилер кутурла, тупIухъай ам гьикI «фенатIани» чир хьанач…

Гьа икI югъ-йикъандавай, йис-йисандавай. Бязи вахтара йифериз руш диде акуна ахварикай кватдай. Ам патав къвезвай ва рушаз къариба, налугьуди, туьнбуьгьдай саягъда килигдай. Хадижатаз им буба Алипатал эвленмиш хьанвайвиляй хьиз тир… Ада вичин такIанвилик и ахварар рикIел хкуналди мадни цIай кухтазвай…

-Заз ам аквадай вилер авач, аквадай вилер! Ада завай буба чуьнуьхна, - лугьузвай руша вичин дустариз, абур Хадижатан кIвализ атайла ва ана авай гьал, амма гзафни-гзаф Алипатан мугьманпересвал ва тIеамлу хуьрекар акурла, тарифардай чIавуз.

Хадижат накьан югъ рикIел хкиз алахънава… Ам, институтда тарсарни ахъайна, кIвализ йифен кьуларилай гуьгъуьниз хтана (гена хъсан тир, буба кIвале авачир). «Бубадин папан» къалабулух квай чин ва накъвар фенвай вилер акурла, «Аллагьдиз шукур вун сагъ-саламат яз хтана…» лагьай гафариз ада ягьанатдин хъуруьн кваз жаваб гана:

- Ви мурад зун хтун тавун тирни? Зун гуж гъалибна, кьена, чилик кутуна, квахьна? Валай зун алатна?

- Вуна вуч лугьузва, я чан руш?! Зи рикIик къалабулух квай, ви бубани кIвале авач исятда. Ада зенгна, хабар кьуна! За ам завай жедайвал секинарна, бес рикI секин туш хьи…

- Зи къайгъу чIугвамир! Зи къайгъу чIугвадай кас авазва, - садлагьана акъатна Хадижатай. Вучиз вичи икI лугьузвайди ятIа вичизни чин тийиз, амма тахай дидедин рикI мадни тIарунин мурад авай ада тикрарна:

- Эхь, зи къайгъу чIугвамир! Заз дидевал авурди, зи бубадиз кIанзавайди, вун инай квахьай чIавуз иниз къведа, ада зи къайгъу чIугвазва!

Къенепата вичиз хабар авачир тегьердин шадвал аваз Хадижат Алипатан чиниз гьикI яр язаватIа, гьикI такьатсуз яз адан къуьнер агъуз аватзаватIа, вилерал накъвар акьалтна, гьикI абур чIулав жезватIа, пIузарар гьикI зурзазватIа килигзавай… «Адаз лап кьилеваз, чир хьурай», гафари адан кьиле кIутади хьтин ванзавай. Амма садрани и секин, вичихъ галаз къал авачиз яшамиш хьунихъ цIигелзавай, йикъалай-къуз вичин «рапар» ва авачир гафар эхзавай дишегьлидиз вуч чир хьун лазим ятIа кьилиз атанач.

Гъалиб хьанвайди хьиз, ада вичин кIвалихъди камар къачуна, вичин къеняй мад ва мад сеферда: «Кьилеваз вичиз, кьилеваз вичиз!» гафар тикрарна…

Руш ксана, пакамахъ къарагъна, вичел пек-партал алукIна дамахарна, институтдиз фидайла ракIарни геляна. Хадижатак кIвале гьич са къал-къиждизни килиг тавуна тахай дидеди адаз пакам кьиляй гьазурзавай къягьведин ни татуни, адаз тIуьн нез эвер тавуни, «Вун Аллагьди хуьрай!» гафаралди ам ракIарал кьван рекье тун тавуни къалабулух кутунач…

Югъ шаддиз акъатна. ЧIехи переменадин вахтунда, руш маса корпусдиз лекциядиз фидайла, адаз бубади зенгна.

- Зун тарсара ава, дах, ван къвезвач - зун маса корпусдиз физва, лекцийрин зал ана ава.

- Завай Алипатаз зенг ийиз жезвач, - къалабулух квай ванцелди давамарна бубади. - Тарсарилай кьулухъ тадиз кIвализ ахлад ва дидедиз лагь (и арада Хадижатан чин лап чIур хьана), заз зенг хъувурай. Заз адаз хабар гуз кIанзава: къе хквез жезвач, заз кIвалах гзаф ава. Зи квехъ кьведахъни вил хьанва. Сагърай, азизди!

- Азизди… вичи-вичик мурмурна Хадижата бубади телефон хкудайла. –Ви паб ваз азизди я! зун ваъ! Ам аквадай вилер авач! - ада са гужуналди накъвар хуьзвай. Дуст рушарин лекциядай «катунин» цIийи кинодиз финин теклифдихъ галаз шаддаказ рази хьана.

Ахпани ам вич абурун гуьгъуьна аваз кафедиз фена, ина абуру ам чпин «гадайрихъ» галаз танишарна.

- Парень, «пара» (жуьт) гафуникай арадал атанва, - хъуьрезвай са курсуна кIелзавай рушар, - вазни тай жагъурна кIанда! Авазва чахъ са дуст…

Вун бубади вичин гуьзчивиликай хкуд тийизвай, йикъа вишра зенгзавай чи иер руш я…

- Зи иеси зун я, бубадини гьамиша за лугьузвайвал ийизвайди я!

- Адаз аквазва хьи, тахай дидеди ви уьмуьр гьикI чIурзаватIа…

- Мукьвара и кардин эхир жеда, квез аквада хьи, - дуст рушан ихтилат юкьвалай атIана Хадижата. - Бес я и рахунар, ша кван, зун зи «жуьтуьнихъ» галаз танишара.

- Ингье зенгзава… - гадайрикай сада гъиле телефон кьуна. - Мирза, чун «Янтарда» ацукьнава, ша вунни, пуд лагьайдаз бес жезвач, - лагьана ада хайи чIалалди са вуч ятIани алава хъувуна…

* * *

… Дустари эверна гъайи Мирза иерди тир, амма адан яргъи ва чIулав рацIамрикай килигзавай вилера са вуч ятIани авай, гьавиляй Хадижатаз адакай катиз кIанзавай…

- Адаз са квекай ятIани, хъел авай хьтинди я, заз чиз, - лагьана ада вичин фикир са рушаз.

- Ам, гьамиша кисна акъваздайди я, вич кьабулдалди, ахпани худда гьатна, акъвазариз жедайди туш, - хъуьрена дуст рушар.

Геждалди вичин рикI аладарунин ва бубадин папак идалди къалабулух кутуни Хадижатан кефи къумбарзавай. «Адаз лап кьилеваз! - фикирзавай ада, - къуй вичин нервияр чIуррай!». Хадижатаз Алипата и кардикай бубадиз хабар гуникай кичIевал авачир: адаз чизвай тахай дидеди «бубадин нервияр хуьз

алахънавайди, бубадин гуьгъуьл чIур тийидайди, адан рикI зайифди, кIвалах четинди тирди» - адан тIалдал шадвалдай тегьерда рикIел хкана руша дишегьлиди къал-къиж акъатай гьар сеферда тикраразвай и гафар.

- Гьан кван, балкIанрал акьахдани! - лагьана гадайрикай сада. Компания дуствилелди суфрадихъай къарагъна ва ракIар галайвал фена. Хадижатаз са уьтери хьиз Мирзади пул гузвайди акуна.

Рушар машиндин патав катна, Хадижат абурун гьугъуьна аваз фена, Мирзади адан къуьнуьхъ галукьарна:

- Акъваз, вун зи машинда ацукь, - гадади кьил патахъди элкъуьрна. Адахъ галаз кьил элкъуьрай Хадижатаз тротуардив гвай къав алачир «Ауди» машин акуна.

-Заз… - башламишиз кIанзавай адаз рахун, амма Мирзади руш кьуьнтуькай кьуна машин галайвал тухвана.

…Сифтедай абур дустар авай машиндин гуьгъуьналлраз физвай. Ахпа рушаз машин садлагьана элкъуьрайди ва гьулуьн кьер галайвал фейиди акуна.

- Чун гьиниз физва? –хабар кьуна ада.

- Саки агакьнава, - жаваб гана Мирзади ва садлагьана акъвазарна. Абурун вилик явашдаказ ван алаз лепеяр кърехдиз язавай, лап мичIи хьанвай ва гьуьлел касни аквазмачир.

Мирза Хадижатахъ элкъвена ва адаз са шумуд декьикьада къецел экъечIна акъвазуникай лагьана. Машиндай экъечIдайла, Хадижатаз са уьтери хьиз Мирзади «бардачок» ахъагъайди акуна, ана шприцар авай… ЧIуру хиял рикIяй фенатIани, «заз чиз ам азарлу я, тайинарнавай сятера рапар ягъун лазим я», ам гьасятда вич секинариз алахъна.

Руш гьуьлуьн кьуру къерех тирвал, машиндиз килигиз, инихъ ва анихъ къекъвена. Са тIимил хьиз адан кьил элкъвезвай. Им гададихъ галаз адан сад лагьай гуьруьш тир ва ада инлай кьулухъ вуч жедатIа лугьуз фикирзавай…

Садлагьана ада Мирза яргъалди машиндай эвичIзавачирди кьатIана. «Итижлу кар я, вучиз? Белки, адавай вичиз раб ягъиз жезвачтIа? Адаз куьмек теклифдатIа? Завай жезвайди я… Раб ягъиз регъуь тушни? Ахпани ада зун гьаясузди я лагьана фикирда… Акъвазда, зун мад 5 декьикьада… », - фикирна руша вичи-вичикди ва кьер галайвал машиндивай яргъаз фена.

Гьа икI мад са шумуд декьикьа алатна. Эхирни, къалабулух акатай Хадижат Мирзадиз вич гьасятда кIвализ хутах лугьунин кьетIи ният аваз машиндал фена. Машиндиз мукьва хьайила, адаз Мирза кьил кьулухъди авуна, вилерни акьална ацукьнавайди акуна… Рубашкадин хел къакъажнава, гъил такьатсуз яз бедендилай гъуз аватнава…

- Мирза, Мирза, - сифтедай явашдаказ, ахпани квердавай кIевиз гьарайна Хадижата. Амма Мирзади вичел чан алайди къалурзавачир…

М-м-мирза, ам… - гьарайзавай Хадижата вичин дуст рушаз, ам лагьайтIа сакIани кардин гъавурда акьазвачир:

- Вун вучиз шехьзава? Ада вал гуж гъалибнани? Вун ада янани? Ваъ? Бес вун вучиз шезва… Гъавурда тур, эхирки, ада вуч авуна!?

- Ам… ам… киснава… аквар гьаларай… аквар гьаларай, ам кьенва!

- ГьикI кьенва? Яна кьенани? Вуна яна кьенани? Адрес лагь, тади ая…

* * *

Тади куьмек, полиция ва дуст рушарни чпин «таярни» галаз са гъилди агакьна!

Хадижат къумадал ацукьнавай, вични шехьзавай…

- Передозировка, - са артух кIеви тушир сесиналди тестикьарзавай духтурди. - Вахчу. Санитарри мейит машиндиз ядалди, ам Хадижатахъ элкъвена рахана:

-Куьнени наркотикар ишлемишзавани? Учётда авайди яни? Ада вичиз вуч яна?

… Хабар кьунар полицияда давам хьана. Руш полициядин УАЗ-икди адан кIвалерин подъезддин вилик хкайла, экуьнин ярар янавай.

КIвалени ам бубади гуьзлемишзавай. Ам сакIани вичив папан зенг агакь тавурла, рикIик къалабулух акатнаваз командировкадай хтанвай.

- Вуч хьана? Вун гьина авай? Алипат гьинва? Мад хъфенани? Куьн мад къал хьанани? - ада Хадижат суалрин хура туна. Амма руш вичин кIвачериз килигиз шехьзавай. Садлагьана адан кьилиз фикир атана: «КIвале Алипат авайтIа, ада гьамиша хьиз, и кар вичин гъиле кьадай …»

Ам йифди шехьна. Исятда адаз куьмек гуз алакьдайди анжах «бубадин паб» Алипат тирдан гъавурда ам гила акьазвай. Ам кIвале авайтIа, ада руш къужахламишдай, адан кьил вичин хурал эцигдай. Хадижатавай исятда анжах Алипатаз вичихъ вуч хьанатIа, вичи гьихьтин рикIин тIал эхнатIа лугьуз, анжах Алипатавай вичин секин ва сабурлу сесиналди буба ва Хадижат вични секинариз жедайди тир.

Пакамахъ лагьайтIа ракIариз зенг яна. КIвализ Алипатан мукьвабур атанвай. Абур гьамиша хьиз ам «бутталщарахъ» галаз меслят хъийиз ваъ, эхирни, бубадивай шариатдалди чара хьун тIалабиз атанвай.

- Гьан кван, Мустафа, эвера жуван рушаз ва адаз куьн чара жезвайди лагь. Гила хкурай, вичи лугьузвайвал, вичиз диде эвез авурди, - ван атана Хадижатаз Алипатан стхадин.

Буба, кенефдин кьил квахьнаваз столдин кьиле авай стулдихъ ацукьнавай, адан гъилер къуватсуздаказ суфрадал алай…

- Куьн никай рахазва? Адаз диде ни эвезна? Алипат гьамиша адан патав хьайиди я, маса садни.

- Амма ви руша акI фикирзавач, - агалнавай ракIарай ван хьана Хадижатаз.

… Вичин кIвалин ракни агална, гьич са кIусни регьятвал гузвачир накъвар вилерилай физ, садлагьана ам Алипат вич патал гьатта дидедилайни артух тирдан гъавурда гьатна. «Бубадин паб» хъфини ада вичивич тухузвай мешребсуз тегьер ачухарнавай. Эгер Алипат…эгер диде хтун тавуртIа, адаз тахсирдилай гъил къачун авач…

Ажа АБДУРАГЬМАНОВА

Патимат АБАКАРОВА:

МАСАКIА КIВАЛАХИЗ ЗАВАЙ ЖЕДАЧ...

И кьуьл виридаз чида: гапурар гваз «кикIизвай» итимрин юкьваз вичин кьилихъ галай шал гадарна, дишегьлиди абур ислягь хъийизва. Им гьакъикъатдани авай, агъзур йисара хвена амай халкьдин адет я, а адетди Кавказда дишегьлидихъ гьи кьадар гьуьрмет ийизватIа, жемятдин уьмуьрда ада кьилин чка гьикI кьазватIа къалурзава.

Дагъвийри лугьуда: «Итим рекьяй акъатайла, хизан барбатI жеда, дишегьли рекьяй акъатайла – халкь барбатI жеда». Гележегдин президентризни алимриз, духтурризни, муаллимриз тербия гузвайди дишегьли я эхир…

Чна вичикай ихтилат ийиз кIанзавай Гуниб райондин дишегьлийрин советдин председатель, Россиядин Федерациядин меденiятдин лайихлу къуллугъчи Патимат Мегьамедовна Абакарова и кардин гъавурда хъсандиз ава.

Гзафбуруз и мерд рикI авай, кьарайсуз къилих авай дишегьли хъсандиз чида. Эгер кардин кьиле Патимат акъвазайтIа, шак алачиз лугьуз жеда хьи, ам агалкьунар аваз кьилиз акъатда! Гьи кIвалахдив эгечIайтIани, ам адав цIийи жуьреда, яратмишдай тегьерда эгечIда. Ада вичин мукьуфралди, кIеви истемишунралди инсанар гьейран ийида, вучиз лагьайтIа масакIа кIвалахиз адаз чидач. Мадни лугьун хьи, адаз къазанмишнавай агалкьунрал рази хьана ацукьиз чидач, герек, кар генани винелди, виликди, цIийи дережадихъди ва еридихъди фин…

Патимат Гуниб райондин Бацада хуьре дидедиз хьайиди я. Мектеб акьалтIарайдалай гуьгъуьниз культпросвет училищедиз, ахпа ДГУ-дин библиотекайринни библиографиядин факультетдиз кIелиз фена. Ахпа мадни кIелунар давамар хъувуна – ДГТУ-да «Гьукуматдин ва муниципалитетдин управление» пеше чирна.

1981 йисалай Патимат Гунибдин кьилин ктабханадин старший библиограф я. Ада зегьмет чIугвазвай йисара ктабханадин къурулушдин кIвалах кьве сеферда гъиляй-гъилиз фидай Яру пайдахдалди къейднай ва ам республикада виридалайни хъсанди яз малумарнай.

Гуьгъуьнлай Патимата Гунибдин МО-дин культурадин управленидин начальниквиле, 1999-йисалай алава яз райондин дишегьлийрин советдин председателдин везифаярни гуьгъуьллувилелди вичин хивез къачунай.

Райондин культурадин управленида кIвалахдай чIавуз «Гуниб» ансамбл арадиз гъана, ада 9 гъилера Германияда, Италияда, Францияда, Туьркияда ва маса уьлквейра фестивалра иштиракна. Патимат режиссерни, хореографни, сценарий тукIуьрдайдини, иштиракчини тир. Чеб лайихлу хьайи РД-дин Президентдин грант ансамблдиз крар вилик тухун патал хъсан куьмек хьанай.

И вири йисара Патимата вичин чирвилерин ва алакьунрин дережаяр хкажзавай, гьавиляй ам 2006-йисуз РД-дин Гьукуматдин кадрийрин резервдик кутунай.

2008-йисуз ада «Гунибдин хкахь тийидай гьетер» тIвар алаз Гунибдин халкьдин сентякарвилерикай ва милли адетрикай, абур хвена, рикIел хкизвай инсанрикай ктаб кхьенай.

2009-йисалай 2015-йисал кьван Патимат Мегьамедовнади РД-дин культурадин министерствода федерал программайрин ва муниципалитетрин культурайрин идарайрин отделдин начальниквиле кIвалахна. Адан алахъунар себеб яз республикадин

культурадин идарайриз куьмекдиз Россиядин грант чара авунай.

2015-йисан февралдиз регьбервилин алакьунар авай, инсанрив хуш рафтарвилелди эгечIдай Патимат Мегьамедовнадиз Гуниб райондин администрациядин заместителвилин къуллугъ теклифнай. Гъиле гъил аваз Гуниб райондин дишегьлийрин советдин председателвални адан хиве тунай.

Дагъустандин дишегьлийрин Союзди дагъви дишегьлидин кьилин винизвал хкажунин, хизандин ивирар хуьнин ва адетар мягькем авунин карда зурба кIвалах тухузвайди я.

Иллаки и кIвалах асул везифаяр чпин хиве авай хуьрерин районрин дишегьлийрин советрин мисалрай хъсандиз аквазва.

– Амма, гьакI ятIани, - лугьузва Патимата, - дишегьлийрин советриз пулдин такьатар ахъай тийизвайвиляй, абурун кIвалахар кIеве гьатзава, чаз амукьзавайди администрацийривай, пулар авай регьимлу ксаривай куьмек тIалабун я.

Патимат зегьметдал рикI алай инсан я.КIвалахзавай йисара дишегьлийрин советрин кIвалахар хъсанарун патал ада са кьадар серенжемар кьиле тухванва, чкайрал физ хуьруьн советрин иштираквал аваз заседанияр

тухвана, арза-ферзе гваз къвезвай дишегьлийрихъ галаз гуьруьшмиш хьана, куьмек кIандайбурув куьмекар агакьарна. Ажайиб дуьшуьшарни жедай, гьелбетда. Са сеферда райондин хуьрерикай сана советдин членрихъ галаз санал Патимата чара жез кIанзавай гъуьлуьнни папан арачивални авунай…

– Яргъал чIугур ихтилатри са нетижани гузвачир. Гъуьлуьзни папаз туьхкIуьн хъийиз кIанзавачир. Чун кефи хана элкъвена хтуниз мажбур хьана, - ихтилатзава Патимат Мегьамедовнади. – Амма кIвализ хтана агакьнач, чал абур туьхкIвена лагьай хабар агакьна! Мад са мисал гъин. Чара хьайи хизанда авай аялар чна Каспийскдин интернат-мектебдиз тухвана: я бубадиз, я дидедиз чпин аялар хуьз кIан хьанач. Са тIимил вахтни алатнач, чаз арзаяр къвез гатIунна: туьхкIуьн хъувуна, санал ахцукьай диде-бубади чпин аялар хкваш лугьуз истемишиз хьана…

Гуниб райондин дишегьлийрин совет райондин жемиятдин уьмуьрдивай къерехда акъвазнавайди туш.

Дишегьлийрин советди гьар йисуз «Михьивал авай хуьр» лишандик кваз серенжемар кьиле тухузвайди я, «ЧIехибурун тежриба – жегьилрин куьмек я», «Дидевал, бубавал – буржни я савкьватни» тIвар алай ва маса проектар уьмуьрдиз кечирмишзава. Патимат Абакаровади гзаф аялар авай хизанар, зегьметдин ва дяведин ветеранар рикIелай алудзавач, гьакIни яшайишда кIевера акIанвай жегьил дидейрин, агьвал агъуз тир инсанрин дердиярни аквазва куьмекар гуз алахъзава.

2017-йисан мартдин вацралай Патимат Мегьамедовнади райондин Культурадин кIвалин директорвиле кIвалахзава.

Эгер дишегьли рикI алай кеспидал машгъул ятIа, къвалавни хизан ва кIвалахдин юлдашар гвайла, дишегьлидилай еке крар алакьда. Патиматахъ абур вири ава: къадирлу уьмуьрдин юлдаш, кьуд велед, хтулар ва вафалу амадагар – районэгьлияр ва хуьрерин советрин кьиле авайбур. Патиматахъ гьеле къуватарни, зегьмет чIугвадай ашкъини ама. Гьар гьи дишегьлидилай хьайитIани къуллугъдин везифайризни хсуси хизандин патахъай къайгъударвилеризни сад хьиз жумартдиз гьевес ва къуватар серф ийиз алакьдач. Анжах уьтквем, четинвилерихъай кичIе тушир, жуван чирвилеринни камалдин дережаяр датIана хкажзавай дишегьлидилай икI кIвалахиз, икI яшамиш жез алакьда.

Баху МУХИДИНОВА

Уьмуьрдал леке

Хизан чкIун – им бедбахтвал я, амма эгер са вахтара сад-садаз мукьвабур тир кьве инсанди чпин умуми веледрин вилик жавабдарвални хиве кьун тавуртIа – им генани зурба бедбахтвал я. Алиментрикай катзавай бубаяр чуьнуьх жезва, абуру паспортар, яшамиш жезвай чкаяр дегишарзава. Суддин приставрин хиве абур жагъурна ва буржлу хьанвай кьадардин алиментар гуниз мажбур авун гьатзава.

(Макъалада тIварар дегишарнава)

Лейладиз вичин чара хьанвай, пуд йисуз алиментрикай кьил баштIан ийиз чуьнуьх хьанвай гъуьл Сираждин дуьшуьшдай жагъана. Лейладиз телеканалдай машинар рекьел хатадик акатай чкадал килигиз акъвазна, ахпа вичин машинда ацукьна хъфизвай Сираждин акуна ва машиндин нумраяр рикIел хвена.

– Чара ийидайла, судди Сираждинан хиве чи кьве аялдиз алиментар гун хиве туна. Са йисуз гана, ахпа ам квахьна. За суддин приставрин идарадиз арза кхьейла, ам Россиядин са шегьердай жагъана, аниз талукь документар ракъурайла, ам чинеба Дагъустандиз хтана. Гила чкадин суддин приставар цIийи кьилелай адан гел жагъуруниз мажбур хьанва. Гила адан буржунин кьадар саки миллиондив агакьнава. Алай буржунин са пай адан машин чав вахкуналди атIудайвал я, - вичин дердияр ийизва Лейлади.

Суддин приставрин идарада кIвалахзавай Расул Мегьамедова лугьузвайвал, дугъриданни, алиментрикай кьил баштIанзавайбур анжах дуьшуьшдай жагъизвайбур я, чаз лагьайтIа абур вири, вични шикилрай, чизвайбур я.

Приставди лугьузвайвал, алиментар тагунин месэла виридалайни четинбурукай я. Кар ана ава хьи, садбуру акъакьзаватIани хиве кьазвачтIа, гзафбурувай абур кIан хьайитIани гуз жезвач – кIвалахдик квач, чебни тахсиркарвилерик кьил кутунвайбур я, бязи вахтара чаз абур СИЗО-йрай жагъизва…

–Алиментрикай кьил къакъажзавайбурухъ галаз чна и жуьреда кIвалахзава: судди къарар акъудайдалай кьулухъ тамамарна кIани документ суддин приставрал агакьарзава, а документдал асаслу яз, абуру мад са къарар акъудна, хиве алиментрин бурж авайдахъ галаз кIвалах кьиле тухуз гатIунзава. Эвелни-эвел ам гьина яшамиш жезватIа, ада гьина кIвалахзаватIа тайинарзава. Эгер дишегьлидиз тади гьалда алиментар къачуз кIанзаватIа, ада приставриз вичин виликан гъуьлуьхъ галаз алакъалу делилар гузва. Эгер итим пропискада авай адресда яшамиш тежез, масана чуьнуьх жезватIа, чна ам жагъурун патал вири рекьер ишлемишзава: диде-бубадихъ галаз, ашнайрихъ, дустарихъ галаз авай алакъаяр, соцсетра аккаунтар ахтармишзава, гьэчивилик кутазва, - лугьузва приставди.

Приставрин гафарай, адет яз чIехи бадейрини бубайри чпин хтулар ризкьидикай магьрум тахьурай лугьуз, чпин хва ва я руш авай чкадикай чаз хабар гузва, чпини алиментрикай кьил баштIан ийизвайди рекьив гъиз алахъзава. Бязи вахтара буржлубуру чпи буржарни атIуда, гележегдани алиментар гуда лагьана хиве кьада, анжах чпин кьуьзуь диде-буба инжикли тавун тIалабда. Маса дуьшуьшарни жеда: диде-бубади чпин хва авай чка лугьудач, адаз алиментрикай чуьнуьх жедай мумкинвал гуз алахъда.

– Са сеферда чал хабар агакьна хьи, алиментар тагузвайди гуя вичин диде-бубадин кIвале Махачкъалада яшамиш жезва, къуншийриз ам аниз хъфидайла акунваз хьана, - ихтилатзава суддин приставрин идарадин къуллугъчиди. - Чун аниз фена. РакIар гатайла, ам чаз са жизви ахъайна. Амма чаз ракIарив гвай жегьилри алукIдай кроссовкаяр акуна. Чаз алиментар тагузвайди ина авайди чир хьана.Чна къуншидикай гудай суалар ава лагьана табна, чун кIвалин къенез ахъайиз туна. Чна ихтилатар ийидайла, жегьил итим дегьлизда авай шкафда чуьнуьх хьанваз хьана. Захъ галай дустуни хатадай хьиз шкафдин ракIар ахъайна, ана авайди лап гьа чи кIвачерик аватна, - хъуьрезва чаз ихтилат ийизвай къуллугъчи.

– Са итимдиз, маса кIвалахдал элячIайла, машин маса къачуз кIан хьана, амма адал алиментрин еке бурж алайвиляй машиндин чарар туькIуьриз жезвачир. Ада сифте нубатда бурж ахтIудай пул жагъурна, ахпа гьар вацра алимент гуз эгечIна. Гуьгъуьнлай машинни къачуна, крарни вири дуьз атана, мад сеферда эвленмиш хъхьана, хизан кухтуна, инсанвилелди дуланмиш жез гатIунна. Сифте хизанда амай хцин гила 15 йис я, абурун, бубадинни хцин, араярни мукьвавилинбур, гьуьрмет авунинбур я, - мад са агьвалат рикIел хкизва Расул Мегьамедова. – Мадни ахьтин дуьшуьшар жеда хьи, отпускадиз ва я къецепатан уьлквейриз фидай рекьел талукь къуллугъчийри вичин рикIел алиментрин бурж хкана, билет къачудай мумкинвал тагудай чIавуз, гьасятда «жибинда амукьна амай» 500 агъзур манат алиментрин буржунай чара авачиз вахкудайбур.

Чаз кьуд сеферда паспорт, тIвар ва фамилия дегишарай сад чида. Алиментрилай гьейри адал мадни маса гзаф буржар алай – пуд миллиондилай виниз! Пулар буржуна къачуз, вахкун тийизвайди, ашнаяр, дустар, саки кьилди идараяр алцурарзавайди. Машиндин праваяр къачун патал экзамен са тIвар алаз, праваяр маса тIвар алаз къачудай. А къучи регионди лай къецяй, шикилдай чир хьана, кьунай. Ихьтинбур, адет яз, Федерациядин майданра чпихъ кьекъвезвайбур яз малумарзавайди я. Суддин приставриxъ и жигьетдай гегьенш ихтиярар авайди я. Ихьтин «квахьнавайди» чаз садра Тюмендай жагъанай, - дамах гваз лугьузва Расула.

Уьлквединг заф регионра алиментрихъай катзавайбурун шикилар итимар футболдиз килигиз кIватI жедай пиводин барра, спичкайрин кьватийрал, шегьерда къекъвезвай автобусрин къваларал ва маса инсанар кIватI жедай чкайрал алкIурзавайди я. Расул Мегьамедован гафарай, ида хъсан нетижайрал гъизва – аялриз алиментар хушуналди гузвайбрун, чпел алай буржар гуьгъуьллувилелди ахтIузвайбурун кьадар артух жезва.

– Чи республикадикай рахайтIа, алиментрин буржар алайбурун кьадар тIимил хьанва – вич беябур хьана садазни кIандач. Эгер са йисан муьгьлетда приставривай бурж алайди жагъуриз хьаначтIа, папавай ам квахьнава лагьана суддиз арза гуз ва гьукуматдивай аялдиз пенсия гун тIалабиз жеда. Эгер аялдин 18 йис тамам хьанватIа ва бубади адаз алиментар ганвачтIа, адавай буба суддиз вугуз, вичиз къвезмай алиментрин пулдин бурж ахтIун истемишиз жеда.

Чи суьгьбетдин арада ашкара хьайивал, алиментар тагузвай вири бубаярни писбур, «кефи ханвай» вири дидеярни гъахъ гвайбур яз акъатзавач. Месела, са дишегьлиди вичин виликан гъуьлуьвай бедвилелди пулар истемишиз хьана. Алиментар итимди къайдадаваз гузвай, амма папаз им тIимил яз аквазвай, итимди маса чкайра вуч къазанмишзаватIа чириз, геле кьекъвез, алиментрин кьадар гзаф кIан жез хьана. Эхирни итимди ДНК тест авун истемишна, папав гумай аял масадалай хьанвайди яз акъатна.

Приставриn кIвалахда лап акьалтIай угъраш инсанарни гьалтдай дуьшуьшар жезва. Месела, Расулан кабинетдиз Зимфира тIвар алай кьве аял авай дишегьли къвез-хъфиз са кьадар вахт я. Адан гъуьл гьарамзада ва тапархъан яз хьана, кьве аял галай паб гадарна, вичин буржар, банкдин кредитар адан хиве туна, адан къизиларни гваз квахьна. Дишегьлиди суддиз ам алиментрин патахъай ваъ, бубавилин ихтияррикай магьрум авун патал вугана. Судди месэла Зимфирадин хийирдиз гьялна, амма лазим къарар авай чар суддин приставрал, вучиз ятIани, агакьарнач: ам са гьина ятIани «квахьна». Зимфирадиз суддин къарар кхьенвай чар дуьшуьшдай жагъана. Вич лугьумир, и арада Зимфирадин гъуьл Дагъустандилай къеце дуланмиш жез хьана. Приставри дело агалзава лагьана. Зимфира ишез, дело цIийи кьилелай ахъаюн патал минетар ийиз гатIунна. Эхирни приставри адаз алчах итим жагъурун хиве кьуна.

– Заз а угърашдивай са затIни кIандач, анжах ам зи аялрин бубавилин ихтияррикай атIурай. Адай алиментар акъуддай къуватар захъ авач. Ам авач лагьана, гьукуматди гудай пенсия заз бес я, - ишехьзава Зимфира.

– Гъуьлуь гадарнавай дишегьлийриз за мукьвал-мукьвал приставрин кьилив фин меслятзава: къуй абуру чеб рикIелай алатдайвал тавурай, чпин дерди-гьал авурай. Кисна ацукьайтIа, са карни туькIуьдач.

Расул Мегьамедова лугьузва хьи, Зимфиради дуьз лугьузва, алиментар тагузвай дуьшуьшрин гьакъиндай Дагъустандин УФССП-да агъзурралди арзаяр ава, амма гьар буржлудан кьилиз приставари акъакьдач эхир!

Приставриз алиментрин буржар алайдавай буржунай машин ва кIвалер вахчудай, водителвилин правайрал къадагъа эцигдай, маса гьукуматриз фидай ихтиярдикай магьрум ийидай ва, эгер кьве вацран къене алимент ганвачтIа, суддин дело къарагъардай ихтиярар ава. Дуьз я, дустагъда ацукьарай кас хьанач, амма кьве юкъуз камерада кьур чIавузни эсер тахьана амукьдач. Са гъвечIи кардин патахъай суддик акатун – им вири уьмуьрда леке хьун я эхир. Дустагъда ацукьайтIани, алиментрин бурж итимдин хивяй акъатзавайди туш.

Суддин приставриn къуллугъчийри гьар са суддин къарардин къулухъ аялдин кьисмет галайди садан рикIелайни тефин патал чпин везифаяр гьакъисагъдаказ кьиле тухузва.

Виолетта РАТЕНКОВА

Дагъустанда авай суддин приставриn Федеральный службадин гьисабунри къалурнавайвал, республикадин тахминан гьар 390-лагьай агьали алиментрин жигьетдай буржар алайди я.

Росстатдин рекъемри къалурзавайвал, 2020-йисуз республикадин агьалийрин кьадар 3 миллионни 86 агъзур кас я. Алиментар тагузвайбурун буржарин умуми кьадар 1 млрдни 225 млн манат хьанва. Аялрин вилик вичин буржияр рикIелай алатнавай гьар сад вичин аялриз тахминан 150 агъзур манат буржлу я. Гьа са чIавуз алиментар тагузвайбурукай анжах 26 процент датIур къазанжи къвезвайбур я. ЧIехи пай кIвалах авачирбур я ва я гьисабдиз къачуз тежедай, суддин приставри раиж авуна чируниз мажбур жезвай дуьшуьшдин къазанжияр къвезвайбур я…

Гъулангерек ИБРАГЬИМОВА

РАВИЛАН БАРМАК

Равилан бармак
Кумукьна тарак.
Атана ЦІарак
Гваз катна къапак.

Хтана Равил
Экъуьрна кьве вил.
Жагъанач са затІни
ЦІилинин кьатІни.

КицІерив гва ам
Туна ав-шарам.
Кар чирай Равил
Шехьна, кьуна кьил.

Дидеди адан
Лагьана: «Масан,
Шейэрал жуван
Мукъаят хьухь, чан!»

УЯХДА ВИРИ

Элкъвез – элкъвез цавара
Ийиз таз кьуьлер.
Зулун гару явашдиз
Вегьезва пешер.

Чуплах жезва тамарни
Кьвазва марфар-сел.
Пешер вири алкІурна,
Са мес хьиз, чилел.

Кьуьдни къведа эркиндиз
Живер гваз яман.
Хъивегьда а пешерал
Лацу тир яргъан.

Пешер, живер галчукна
Ахварда чили...
Шад гатфарин ракъини
Уяхда вири.

ПСИДИЗ

Мяу-мяу ийиз псиди
Гьарайзава мад.
Тади гузва нисиди
ТІуьнвай пакамахъ.

За яд гана псидиз
Цана къапуниз.
Духтурдивни килигиз
Тада руфуниз.

Гьайванрин дуьз духтур я
Къунши Къасидин.
Ада сагъар хъийида
Руфун псидин.

ЛАЦУ КІЕЛ

Ме-ме ийиз чукурда
Зи лацу кІеле.
БицІи крчар акІурда
Гагь къвез зи метІе.

Заз зи кІелен масан я
Къашкъа авай пел.
Дустар яз чун хъсан я
Жедайди туш хъел.

За тухузва багълариз
Ам сегьер-сегьер.
Таза векьин чІурариз
Цуьквер квай мехмер.

КІел багъишай бубади
Савкьват я иер.
Адакай и зулалди
Жеда зурба гьер.

АСЛАНАН КЬИСАС

(хьайи кар)

КІвалин къавун чІередик
НуькІре са муг авунвай.
Мукал хквер бередиз
Ам кацизни акунвай.

НуькІре вичин баладиз
Пепе-шепе гудай гъиз.
Лув гуз- хквез яргъариз
Чуьллеризни багълариз.

Са сеферда анихъай
Хьана чинеруг пайда.
Ем гваз мукал хквезвай
НуькІрел гьужумна ада.

НуькІ симина акьуна,
Чилел къван хьиз аватна.
Аватайла зарбунал
Сивяй иви авахьна.

НуькІ тахкурла вилериз
Къаравул тир мукал кац.
«Къилавни гуз» сарариз
Хкажиз кІанз вичин пац.

Амма гъвечІи Аслана
Шараг хуьзвай гелкъвена.
Югъ – къандавай атана
Гуьрчег нуькІрез элкъвена.

ГьикІ ятІани кІан хьана
Адаз лув гуз са юкъуз.
Са кьадардиз лув гана,
Аватна ам виняй гъуз.

«Къаравул» кац шад хьана,
Катна шараг къачуна.
Хъиле гьатай Аслана,
Кацихъ калтуг хъувуна.

Амма Аслан геж хьана,
Кац къаваллай секиндиз.
Ада регъуь тахьана
Шараг незвай ширидиз.

Шараг тІуьна, явашдиз
Кац айвандик хтана.
Куьс гана лап капашдиз
Аслана кац гатана.

Пис кардал рикІ ацукьун –
Им лап чІуру хесет я.
Нясдахъ лапІаш галукьун –
Фадлай авай адет я.

Иеси хьухь, балаяр,
Анжах хъсан крарин.
Ачух жервал ракІарар
Квез зурба тир бахтарин.

ДИДЕНИ РАГЪ

КІвале диде, цава рагъ
КІанда зи рикІиз.
Чим, экв гузвай кьве чирагъ
Алемдиз михьиз.

Рагъ вилера акьурла,
Нур гьатда кІвале.
Ширин диде акурла,
Рагъ гьахьда рикІе.

Чими рагъни, дидени-
Язва зи лувар.
Абур акур вядени –
Уьмуьр я сувар.

Къуй гьамиша рагъ хьурай,
Ислягь яз цавар.
Дидеярни сагъ хьурай –
Веледрин бахтар.

ТУТУН ТАР

Галукьайла гар
Зурзада чи тар.
Чилел авахьда
Чранвай тутар.

КІватІ жеда къазар
ТІуьн патал тутар.

Легьзе тефенмаз
Ийида тар-мар.

Зурба тар тутун
Хуш я заз акун.
Адет я гьар къуз
Тутар нез атун.

Тутун тар масан,
Мадни хьуй кьакьан.
Яшар хьурай ваз
Са агъзур йисан.

КІВАЛЕ ДИДЕ ХЬАЙИЛА

КІвале диде хьайила,
Ачух жеда рикІ.
Ада темен гайила,
РикІе жеда цуьк.

Цавай чаз рагъ хъуьрейла,
ХупІ жедачни шад.
Нурари чил чуьхвейла,
Гатфар жеда мад.

Илигайла билбилди
Аваздал ширин.
Хуш хиялда бейниди
РикІни яз секин.

КІандач алмас, къизилни,
Диде хьуй кІвале.
Цуькни гатфар, билбилни
Рагъ жеда рикІе.

ХЪУЬТІУЬЗ ХЬАЙИ КАР

Гару къув ягъиз
Патахъриз тарар.
Гъана чи хуьруьз
Живерин гьамбар.

Аялар тадиз
ЭкъечІна къецел.
КІватІашар кІватІиз
Къугъвана гъенел.

КІватІна бул живни
Нини туькІуьрна.
Хъувуна сивни
Са цІам элкъуьрна.

ЦІивинрин кІусар
Туна вилера.
Туракь са газар
Хутуна нера.

Гъиле вугана
Куьгьне верхи кул.
Аялриз хьана
Шад къугъунар бул.

Къугъваз илигна
Сад-садал кІватІар.
Ахпа килигна :
Амач хьи газар.

Вич шад яз хъуьрез
Газар гваз хъсан.
Ацукьнавай нез
Чи гъвечІи Гьасан.

Аялрик бегьем
Акатна хъуьруьн -
Дуствал кьур вине
Бахтлу хьурай куьн.

ВАХТУНИЗ ВИЛ ВЕГЬЕЗ...

Художник Галина Конопацкаядин эсерар П. Гьамзатовадин тIварунихъ галай Дагъустандин изобразительный искусствойрин музейда гьавайда хуьзвайди туш.

Дагъустандин изобразительный искусствойрин бине эцигай художникдин эсерар республикадин 100 йисан юбилейдин вилик рикIел хкун дуьшуьшдин карни туш. Ина ам яшамиш хьана, ина ада, вичин кьисметдиз «дуьшуьшдай» атай цIийи ватанда, тIебиатдин мишекъат шартIара яшамиш жезвай, и шартIара рагарал багълар кутазвай, гьич фикирдизни гъиз тежедай хьтин, анжах лекьери лув гузвай кьакьанра, кукIушрал, цIран тийидай бузлухрай вацIари кьил къачузвай чкайра хуьрер кутунвай инсанрин къилихар,

суьретар къалурзавай эсерар яратмишна.

Соцреализмдин девирда яратмишнавай и эсерриз тамашдайла, мад ва мад вун абурун таъсирдик акатзава ва ваз аквазва, абур дуьньядин искусстводин хазинадик акатуниз лайихлубур я. Гилан девирдин художникривай арадиз гъиз алакь тийидай хьтин рангарин ажайиб тавари, затIарин ва суьретрин композицийри вун фад алатай девирдин яцIариз тухузва. А девирни къени, рикI михьи инсанриз маса санани авачир хьтин гьахълу жемият арадиз гъидай, инсандин мердвилик, михьивилик умудар кутадай, гуьзел гележегдикай экуь мурадар гваз яшамиш жедай мумкинвал ганай. А девирди «советрин инсан» тIвар алай халкь арадиз гъана, халкьдин гьукум арадиз гъана, а общество гьар сад вичин кьисметдин иеси жедай шартIар яратмишна. А цIийи девирдин соцреализмдин искусстводи, поэзияди ва прозади цIийи формациядин инсан космосдиз рекье тур, къе чпикай вири рахазвай цIийи технологияр арадиз гъайи, дуьньяда виридалайни къуватлу уьлкведин къудрат ва къуват къалурдай эсерар яратмишна.

Художник Галина Конопацкаяди, вичин кьисметдин залан кьуьруькриз табий тахьана, уьмуьр давамарна, амма ада чIугур шикилрай, шихинал рангаралди гъайи композицийрай а йикъарин векъивал, рикIиз кьарай тагай залан фикирар кьатIуз тахьун мумкин туш. Гьа идахъ галаз сад хьиз, адан эсеррай и дишегьлидин уьмуьрдин юлдаш, вичин искусстводалди Дагъустандин живописда цIийи рехъ кутур машгьур художник А. Августовичан таъсирни аквазва.

И гъуьлуьнни папан кьисметар, уьмуьрдин рекьер регьятбур хьана лугьуз жедач. Гъилел аял алай Галина Конопацкая вичин гъуьлуьн гуьгъуьна аваз Магаданобластдиз суьргуьндиз акъатайла, адан уьмуьрдин шартIар кIанелай дегиш хьанай.

Бес и кьве касдин уьмуьрар эвелдай иердиз, лап гьа ктабра

кхьенвай хьиз гатIун хьанай эхир!Абур Москвадин изобразительный искусствойрин институтда кIелдайла таниш ва эвленмиш хьанай. Галинади графикадин, Алексея живописдин факультетра кIелзавай.

Августовичан са мукьвади дустагъдик акатайла, гьыгъуьнлай дяведиз фейи ам есирвиле гьатайла, и хизанни туьмбуьгьдик акатнай. Абур Уралдиз там атIудай чкайриз куьчарнай. Гуьгъуьнлай жегьил хизан Колымадиз акъатна. Ана Алексей Августович начагъ хьана ва хизандиз анай куьч хъижедай ихтияр ганай. Гьа са чIавуз чIехи шегьерра бине кутадай ихтияр абуруз авачир. Гьавиляй кьве аял гвай Августович Алексеян ва Галинадин хизанди Дагъустан хкягънай, абуруз хъуьтуьл гьава, гьуьл ва дагълар авай ери хуш хьанай. Ина абур гьамишалугъ яз амукьна, ина абуру чпин яратмишунрин рехъ давамарна ва Дагъустандин художжрикрин Союздик экечIна.

Кьве бажарагълу касди яратмишзавай и хизанда гьамиша кьетIен гьава жедай. Мадни лагьана кIанда хьи, суьргуьнда хьайи залан йисарини шикилрин мана-метлеб гегьеншардай, деринардай мумкинвални гузвай. Дагъустанда абурун бажарагъди цуьк акъудна, ина гзаф кьадарда абурун выставкаяр кьиле фена, Дагъустандин чапханайрихъ галаз сих алакъаяр тешкилна, гьакIни жегьил несилдиз тарсарни гана. Галина Конопацкаяди вич ашукь хьанвай ерийрин тIебиатдин акунар, инсанрин суьретар шихинал къачузвай. Чеб бахтлубур яз гьиссзавай кьве художникди «советрин несил», советрин девир вуч ятIа къалурзавай машгьур эсерар яратмишна.

Чпин эсерра абуру дагълух еридихъ, ина хана, яшамиш жезвай зегьметкеш, рикI ва чин ачух инсанрихъ авайчпин кIанивал инанмиш ийидай тегьерда ва устадвилелди къалурна. Галинадин рикI алаз вичин композицийра зегьметчи инсандин, фяледин ва лежбердин суьретар,абурун агалкьунар, чпин кIвалахдал абурун кьарувал, абур чпин кеспидив яратмишдай жуьреда эгечIзавай тегьер къалурзавай.

Художникди «Яру рамаг» шикилдилай гатIунна, Ватандин ЧIехи дяведин девирдин «Фронтдай хтай чарар» шикилдалди давамна, ислягь чIаван хушбахтлу шикилар къалурзавай эсерар яратмишна. Агрономдин, инженердин, меденивилелди дегиш жезвай инсанрин, дагъвийрин суьретар яратмишна.

Конопацкаядини Августовича чпин эсерра анжах чпин вилериз акур, аквазвай шикилар, халисан, гьакъикъи уьмуьрдиз мукьва, адетдин инсан, халкь гьавурда акьадай шикилар чIугуна.

Художникриз и кардикай къурху авачир – адетдин халкьдиз мукьва, адан руьгьди, рикIи кьабулдай, адаз чидай адетар, къаматар аквадай шикилар яратмишиз абуруз иллаки хуш тир. Сифте килигайла, дерин фикирар, камаллу манаяр авачир хьиз аквадай шикилар, дериндай фагьум авурла, чи дегь чIаварин ата-бубайри чархарин къванерал чIугуна амай «регьят» цIарариз

Женщина Дагестана

На лезгинском языке
Учредитель:
Министерство информации и печати Республики Дагестан.

Главный редактор
Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: J-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:
заместитель главного редактора
А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru
ответственный секретарь
С. Х. БУЛГАЕВА
редактор русского выпуска
Г. Х. АСАДУЛАЕВА
редактор аварского выпуска
Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru
редактор даргинского выпуска
П. Г. ВАГИДОВА
редактор кумыкского выпуска
П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА
редактор лезгинского выпуска
Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru
редактор лакского выпуска
З. Т. АБДУРАХМАНОВА
редактор табасаранского выпуска
С. М. ИСРАФИЛОВА
Корреспонденты:
Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.
Заведующий редакцией
С. М. ГАМЗАТОВА
Художественный редактор
Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru
Адрес редакции и издателя:
367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:
ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:
65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф

Сдано в набор 12.04.2021.
Подписано в печать 14.05.2021.
Формат бумаги 60 х 841/8.
Объем: 5,5 печ. л.
Заказ № 0512. Тираж (3728) 516 экз.
Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца.
Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05–00429 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

На обложках:
1 – Мафият Гаджиалиева, учитель МКОУ «Гимназия Табасаранского района», финалист капитал-шоу «Поле чудес»; III – Работы Галины Конопацкой.

ухшарбур хьиз жеда. Амма и «регьят» шикилра гьихьтин сирер, гьихьтин дегь девирдин тарихар чуьнуьх хьанватIа, анжах пешекар этнографривай, археологривай кьил акъудиз жеда.

Художникар тир Конопацкая ва Августович дагъви ерийрин дегь девиррилай амай имаратрал, манийрални кьуьлерал, шитвал квачир халкьарин къилихрал, чпи-чеб лайихлувилелди тухунин тегьердал гьейран тир.

Ягълу квай ширерикай, гуашдикай менфят къачуналди художникри чIугвазвай шикилар кьетIендаказ къати рангаринбур, тамашзавайдан рикIе жуьреба-жуьре чими гьиссерал чан гъидайбур, чпин акьалтIнавай идея авайбур жезва.

«Ахцегьрин куьче», «Кьасумхуьрел ичер кIватI хъийизва», «Балугъчийрин поселок» - Галина Конопацкаядин вири и эсеррай абур адетдин гьар са инсандин рикIиз чимибур, танишбур тирди аквазва. Таниш тир адетдин шикилри тамашзавайдан фикир кьетIендаказ желб ийизва, акъвазна яргъалди килигиз тазва. Адетдин техникадихъ галаз сад хьиз Галина Конопацкаяди линогравюрадикайни менфят къачузва. Гьавиляй шикилриз килигдайла, чаз гьа гила мад анал алай дагъвийрин суьретрал чан къведай хьиз жезва. И художникрин шикилри неинки жегьил социалист республикадин гьар йикъан уьмуьр ва гьерекатар къалурзава, гьакIни абуру чав ахьтин къейд ийиз тазва хьи, гуя а чIаван девирдин художникар уьмуьрдиз рикIин михьивилелди, экуь мурадрик умудар кутуналди килигзавайбур тир.

Художник Галина Конопацкаядин рикI дидедин ва веледдин къаматар яратмишунал иллаки алай. Суьретар чеб жуьребажуьребур ятIани, амма умуми мана сад я: чи уьмуьрда дидедин, дишегьлидин дережа ва чка кьетIенди, лайихлуди я. Дагъви диде гьиссерал гьалтайла миськьиди я, амма вилерал нагъв тагъана, ватан хуьн патал хва дяведиз рекье тваз ам гьазур я. Гъуьлуьн, хцин, бубадин, стхадин кьисметрин патахъай авай къайгъударвал ва рикIин архайинсузвал адан вири уьмуьрдин рекьин юлдаш жеда. Художникар фад итимдиз элкъвезвай жавандал, фад дишегьлидиз элкъвезвай шек рушал гьейран я: абуру чпин хивез гъвечIизмаз хизандин еке дердияр къачузва, хва бубадин, руш дидедин къвалал жезва, абурун зегьмет кьезиларун патал алахъзава.

«Дидевал», «Дидевилин бахт» ва мадни гзаф кьадар маса эсерар дагъви мадоннадиз бахшнавайбур я, къе, цIуд йисар алатнаватIани, абуру чи руьгьерик юзун кутазва, дидевилин бахтунал кьарувал ийиз тазва.

Художник Конопацкаяди Дагъустандин лап хъсан ва машгьур дишегьлийрин суьретар чIугунва, абурун жергеда Дагъустандин Халкьдин шаир Фазу Алиевадин, СССР-дин Халкьдин артистка Барият Мурадовадин ва маса суьретар виридаз чидайбур ва тамашачийриз кIанибур я. А суьретрай чаз неинки и гьузел ва машгьур дишегьлийрин гьакъикъи къаматар, гьакIни яратмишдай инсандин къенепатан руьгьдин, бажарагъдин сиерни кьатудай мумкинвал гузва.

Айшат ТАЖУДИНОВА

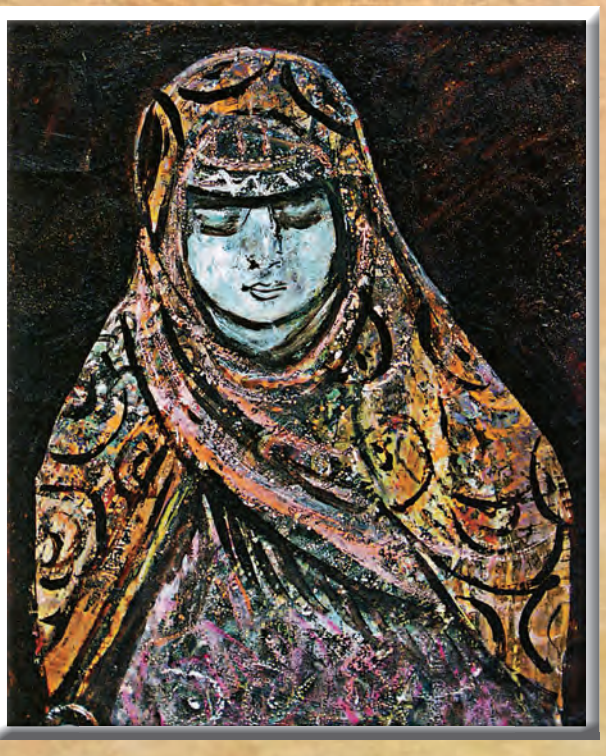

ИНДЕКС 63288

6+

4 651116 280082